

Regeringens proposition

1990/91:98

om bostadsdomstolens och
hyresnämndernas sammansättning i vissa
fall, m. m.



Prop.
1990/91:98

Regeringen föreslår riksdagen att anta de förslag som har tagits upp i bifogade utdrag ur regeringsprotokollet den 7 februari 1991.

På regeringens vägnar

Ingvar Carlsson

Laila Freivalds

Propositionens huvudsakliga innehåll

I propositionen behandlas vissa frågor om s. k. intresseledamöters medverkan i specialdomstolar och nämnder. Bakgrunden är bl. a. att europadomstolen i Strasbourg i en dom kommit fram till att bostadsdomstolen vid prövningen av en hyrestvist av visst slag inte hade utgjort en opartisk och oavhängig domstol i den mening som avses i artikel 6 i europakonventionen.

I propositionen föreslås att reglerna för bostadsdomstolens och hyresnämndernas sammansättning ändras, bl. a. för den typ av tvist som var aktuell i det nämnda målet. De föreslagna ändringarna innebär att intresseledamöter från fastighetsägaresidan resp. hyresgästsidan, som representerar sådana organisationer som kan antas ha gemensamma intressen som står i strid med den ena partens intresse i tvisten, inte får delta i dessa mål. Föreligger en sådan situation, skall i stället målet handläggas av enbart juristdomare. En hyresnämnd skall avgöra ett sådant mål med två lagfarna ledamöter och bostadsdomstolen med tre lagfarna ledamöter.

Vidare behandlas frågan om europadomstolens dom får betydelse även för andra specialdomstolar och nämnder där intresseledamöter medverkar, t. ex. arbetsdomstolen, marknadsdomstolen och arrendenämnderna. Den slutsats som dras i propositionen är att några ändrade regler inte behövs för dessa domstolar och nämnder.

Propositionen innehåller också ett par andra förslag som rör intresseledamöter. Det ena förslaget innebär att icke lagfarna ledamöter i arbetsdomstolen, bostadsdomstolen och hyresnämnderna inte får uppträda som

partsombud i den domstol eller nämnd där de är förordnade att tjänstgöra som ledamöter. Enligt det andra förslaget avskaffas den nuvarande åldersgränsen vid 70 år för intresseledamöter i hyresnämnder och arrendenämnder.

Prop. 1990/91: 98

Lagändringarna föreslås träda i kraft den 1 juli 1991.

1 Förslag till

Lag om ändring i lagen (1974:1082) om bostadsdomstol

Härigenom föreskrivs i fråga om lagen (1974:1082) om bostadsdomstol dels att 10 § skall ha följande lydelse, dels att det i lagen skall införas en ny paragraf, 14 a §, av följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

10 §

Bestämmelserna i 4 kap. rättegångsbalken om jäv mot domare äger motsvarande tillämpning på ledamot i bostadsdomstolen.

Bestämmelserna i 4 kap. rättegångsbalken om jäv mot domare skall tillämpas på ledamöterna i bostadsdomstolen.

I fråga om de icke lagfarna ledamöterna i bostadsdomstolen tillämpas 12 kap. 3 § andra stycket rättegångsbalken.

14 a §

Bestämmelserna i 12–14 §§ tillämpas inte i mål som gäller

1. fråga om en förhandlingsklausul skall föras in eller bibehållas i ett hyresavtal enligt 2 § hyresförhandlingslagen (1978:304),

2. ersättning enligt 20 § hyresförhandlingslagen till en hyresgästorganisation för dess förhandlingsarbete,

3. prövning av hyresvillkor med tillämpning av 21 § hyresförhandlingslagen.

Bestämmelserna i 12–14 §§ skall inte heller tillämpas i andra mål, om de intresseledamöter som enligt dessa bestämmelser skulle ha deltagit har anknytning till organisationer som kan antas ha ett gemensamt intresse som står i strid med den ena partens intresse i tvisten.

I mål som avses i första och andra styckena skall bostadsdomstolen bestå av tre lagfarna ledamöter.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1991. Äldre bestämmelser gäller alltjämt om ett mål i vilket intresseledamöter har deltagit har påbörjats före ikraftträdandet.

Lag om ändring i lagen (1973:188) om arrendenämnder och hyresnämnder

Härigenom föreskrivs i fråga om lagen (1973:188) om arrendenämnder och hyresnämnder¹

dels att 2, 5 och 28 §§ skall ha följande lydelse,

dels att det i lagen skall införas en ny paragraf, 5 a §, av följande lydelse.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*2 §²

Arrendenämnd består av lagfaren ordförande och två andra ledamöter, om ej annat följer av andra stycket. Av de senare ledamöterna skall den ene såsom ägare av jordbruksfastighet eller på liknande sätt ha förvärvat erfarenhet av arrendeförhållanden och den andre vara jordbruksarrendator eller, när ärende rör bostadsarrende, bostadsarrendator.

Vid företagande av förberedande åtgärd, vid prövning av fråga om avvisning av ansökan eller avskrivning av ärende samt vid handläggning av överklagande kan arrendenämnden bestå av ordföranden ensam. Vad som sagts nu gäller även vid medling när sådan lämpligen kan ske utan övriga ledamöters närvaro samt, om parterna samtycker till det eller saken är uppenbar, vid prövning av fråga som inte avgörs genom skiljedom.

Ledamot skall vara svensk medborgare och får inte vara underårig eller ha fyllt *sjuttio* år och inte heller ha förvaltare enligt 11 kap. 7 § föräldrabalken.

Ledamot skall vara svensk medborgare och får inte vara underårig och inte heller ha förvaltare enligt 11 kap. 7 § föräldrabalken.

För ledamot i arrendenämnd skall finnas en eller flera ersättare. Bestämmelserna om ledamot gäller även ersättare.

5 §³

Hyresnämnd består av lagfaren ordförande och två andra ledamöter, om ej annat följer av tredje stycket. Av de senare ledamöterna skall den ene vara väl förtrogen med förvaltning av hyresfastighet och den andre vara väl förtrogen med bostadshyresgästers förhållanden eller, när ärendet rör annan lägenhet än bostadslägenhet, med näringsidkande hyresgästers förhållanden. I ärenden enligt 52 § eller 60 § första stycket i bostadsrättslagen (1971:479) skall vad som sagts nu om hyresfastighet och hyresgästers förhållanden i stället

Hyresnämnd består av lagfaren ordförande och två andra ledamöter, om ej annat följer av tredje stycket *eller 5 a §*. Av de senare ledamöterna skall den ene vara väl förtrogen med förvaltning av hyresfastighet och den andre vara väl förtrogen med bostadshyresgästers förhållanden eller, när ärendet rör annan lägenhet än bostadslägenhet, med näringsidkande hyresgästers förhållanden. I ärenden enligt 52 § eller 60 § första stycket i bostadsrättslagen (1971:479) skall vad som sagts nu om hyresfastighet och hyresgästers förhållanden i stället

¹ Lagen omtryckt 1985:660.

² Senaste lydelse 1988:1296.

³ Senaste lydelse 1989:663.

avse bostadsrättsfastighet och bostadsrättshavares förhållanden.

avse bostadsrättsfastighet och bostadsrättshavares förhållanden.

Hyresnämnd får anlita expert att biträda nämnden, om ärendets beskaffenhet eller annat särskilt skäl föranleder det.

Bestämmelserna i 2 § andra – fjärde styckena äger motsvarande tillämpning i fråga om hyresnämnd.

Regeringen kan förordna att i hyresnämnd skall finnas flera avdelningar. Bestämmelserna om hyresnämnd gäller i tillämpliga delar även avdelning.

5 a §

Bestämmelserna i 5 § första stycket tillämpas inte i ärende som gäller

1. fråga om en förhandlingsklausul skall föras in eller bibehållas i ett hyresavtal enligt 2 § hyresförhandlingslagen (1978:304).

2. ersättning enligt 20 § hyresförhandlingslagen till en hyresgästorganisation för dess förhandlingsarbete,

3. prövning av hyresvillkor med tillämpning av 21 § hyresförhandlingslagen.

Bestämmelserna i 5 § första stycket skall inte heller tillämpas i andra ärenden, om de intresseledamöter som enligt dessa bestämmelser skulle ha deltagit har anknytning till organisationer som kan antas ha ett gemensamt intresse som står i strid med den ena partens intresse i tvisten.

I ärende som avses i första och andra styckena skall hyresnämnden bestå av två lagfarna ledamöter.

28 §

Bestämmelserna i 4 kap. rättegångsbalken om jäv mot domare äger motsvarande tillämpning på ledamöterna i nämnden.

Bestämmelserna i 4 kap. rättegångsbalken om jäv mot domare skall tillämpas på ledamöterna i nämnderna.

I fråga om de icke lagfarna ledamöterna i nämnderna tillämpas 12 kap. 3 § andra stycket rättegångsbalken.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1991. Äldre bestämmelser gäller alltså om ett ärende i vilket intresseledamöter har deltagit har påbörjats före ikraftträdandet.

Lag om ändring i lagen (1974:371) om rättegången i arbetstvister

Härigenom föreskrivs att 5 kap. 3 § lagen (1974:371) om rättegången i arbetstvister¹ skall ha följande lydelse.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

5 kap.

3 §²

I allt varom i denna lag ej är särskilt föreskrivet gäller i tillämpliga delar vad som i rättegångsbalken eller annan författning är föreskrivet om rättegången i tvistemål, vari förlikning om saken är tillåten. Därvid skall beträffande rättegången i arbetsdomstolen som första domstol tillämpas vad som är föreskrivet om rättegången i tingsrätt. I fråga om rättegången i arbetsdomstolen som fullföljdsinstans tillämpas vad som är föreskrivet om rättegången i hovrätt.

I allt varom i denna lag ej är särskilt föreskrivet gäller i tillämpliga delar vad som i rättegångsbalken eller annan författning är föreskrivet om rättegången i tvistemål, vari förlikning om saken är tillåten. Därvid skall beträffande rättegången i arbetsdomstolen som första domstol tillämpas vad som är föreskrivet om rättegången i tingsrätt. I fråga om rättegången i arbetsdomstolen som fullföljdsinstans tillämpas vad som är föreskrivet om rättegången i hovrätt. *I fråga om de icke lagfarna ledamöterna i arbetsdomstolen tillämpas 12 kap. 3 § andra stycket rättegångsbalken.*

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1991.

¹ Lagen omtryckt 1977:530.

² Senaste lydelse 1987:683.

Utdrag ur protokoll vid regeringssammanträde den 7 februari 1991

Närvarande: statsministern Carlsson, ordförande, och statsråden Engström, Hjelm-Wallén, S. Andersson, Göransson, Gradin, Dahl, R. Carlsson, Hellström, Johansson, Lindqvist, G. Andersson, Lönnqvist, Thalén, Freivalds, Wallström, Lööw, Persson, Molin, Sahlin, Larsson, Åsbrink

Föredragande: statsrådet Freivalds

Proposition om bostadsdomstolens och hyresnämndernas sammansättning i vissa fall, m. m.

1 Inledning

Den europeiska domstolen för de mänskliga rättigheterna (europadomstolen), som har sitt säte i Strasbourg i Frankrike, meddelade den 22 juni 1989 dom i målet Rolf Langborger mot Sverige. Målet gällde bl. a. tillämpningen av artikel 6 punkten 1 i Europarådets konvention angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna (europakonventionen). I den artikeln föreskrivs bl. a. att envar, när det gäller prövningen av hans civila rättigheter och skyldigheter, skall vara berättigad till en opartisk och offentlig rättegång inför en oavhängig och opartisk domstol.

Europadomstolen fann att Sverige hade kränkt konventionens bestämmelser i angivet hänseende. Kränkningen hade skett i samband med att Rolf Langborger hade fört en hyrestvist till bostadsdomstolen för att få prövat om en s. k. förhandlingsklausul som fanns intagen i hans hyresavtal skulle tas bort ur avtalet. Enligt förhandlingsklausulen bestämdes hyran för Rolf Langborgers lägenhet vid förhandlingar mellan två lokala hyresvärdar- och hyresgästorganisationer. Dessa organisationer tillhörde de två etablerade riksorganisationerna på hyresmarknaden, Sveriges Fastighetsägareförbund och Hyresgästernas Riksförbund. När målet avgjordes i bostadsdomstolen deltog två ledamöter i domstolen som var utsedda efter förslag av de båda riksorganisationerna, s. k. intresseledamöter. Enligt europadomstolen innebar detta att Rolf Langborger vid prövningen i bostadsdomstolen inte fått sin sak bedömd av en oavhängig och opartisk domstol.

Mot bakgrund bl. a. av europadomstolens dom utarbetades under våren 1990 inom justitiedepartementet promemorian (Ds 1990:33) Bostadsdomstolens och hyresnämndernas sammansättning i vissa fall, m. m. Den utmynnade i förslag till vissa lagändringar. Promemorian har remissbehandlats. Jag avser nu att ta upp de frågor som behandlas i promemorian.

Till protokollet i detta ärende bör fogas dels en sammanfattning av promemorian som *bilaga 1*, dels promemorians lagförslag som *bilaga 2*

och dels en förteckning av remissinstanserna som *bilaga 3*. En sammanställning av remissvaren finns tillgänglig i lagstiftningsärendet (dnr 90–1537).

Lagrådet

Regeringen beslutade den 24 januari 1991 att inhämta lagrådets yttrande över de lagförslag som utarbetats i ärendet. De till lagrådet remitterade lagförslagen bör fogas till protokollet i detta ärende som *bilaga 4*.

Lagrådet har lämnat lagförslagen utan erinran. Lagrådets yttrande bör fogas till protokollet i detta ärende som *bilaga 5*. Lagrådets granskning har lett till vissa redaktionella ändringar av lagförslagen.

2 Allmän motivering

2.1 Bakgrund

2.1.1 Europakonventionen

Den europeiska konventionen om de mänskliga rättigheterna och grundläggande friheterna tillkom år 1950. Sverige anslöt sig till konventionen år 1952. Sedan den ursprungliga konventionen antogs har nya rättigheter tillagts i s. k. tilläggsprotokoll.

Europakonventionen är ett internationellt fördrag, dvs. en överenskommelse enligt vilken stater åtar sig vissa förpliktelser. Konventionen ger emellertid även enskilda personer en möjlighet att hos de internationella organ som har skapats av konventionen få prövat om en stat har brutit mot sina förpliktelser enligt konventionen. Inte enbart statens egna medborgare utan alla som bor eller vistas i staten eller som berörs av ett beslut som har fattats av en myndighet i staten är skyddade genom konventionen och kan utnyttja dess möjligheter att få rättigheterna prövade.

De anslutna staterna är skyldiga att se till att de mänskliga rättigheterna skyddas. Staterna måste därför bringa den interna lagstiftningen i överensstämmelse med de krav som konventionen ställer. För svenskt vidkommande ersätter konventionen inte inhemska lagstiftning. Sverige är dock folkrättsligt förpliktat att uppfylla sina åtaganden enligt konventionen.

Tre organ inom Europarådet vakar över att staterna uppfyller sina åtaganden enligt konventionen: den europeiska kommissionen för de mänskliga rättigheterna, den europeiska domstolen för de mänskliga rättigheterna och Europarådets ministerkommitté. Kommissionen prövar klagomål från enskilda och i mer begränsad omfattning mellanstatliga klagomål. Domstolen prövar tvister som hänskjutits till den av kommissionen eller av en stat. Ministerkommittén prövar sådana klagomål som inte går till domstolen samt övervakar att domstolens domar verkställs. En stat som har anslutit sig till konventionen är folkrättsligt förpliktad att följa domstolens och ministerkommitténs avgöranden.

De rättigheter som är skyddade av europakonventionen och dess tilläggsprotokoll är de s. k. medborgerliga och politiska rättigheterna. Hit hör

bl. a. den enskilde medborgarens rättigheter på rättsväsendets område. Flera av konventionens bestämmelser tar sikte på att ge den enskilde ett skydd i samband med domstolsförfaranden och domstolsavgöranden.

Rätten till en opartisk och rättvis domstolsprövning regleras i artikel 6 punkten 1 i konventionen. Den bestämmelsen har, såvitt här är av intresse, följande lydelse i svensk översättning.

”Envar skall, när det gäller att pröva hans civila rättigheter och skyldigheter eller anklagelse mot honom för brott, vara berättigad till opartisk och offentlig rättegång inom skälig tid och inför oavhängig och opartisk domstol, som upprättats enligt lag. — — — .”

I förarbetena till konventionen görs inte några överväganden som är ägnade att närmare belysa innebörden av stadgandet i artikel 6 (jfr Ds Ju 1986:3 s. 28 ff.). Den kommitté inom Europarådet som utarbetade det första förslaget till konventionstext hade som utgångspunkt för sitt arbete FNs deklaration om de mänskliga rättigheterna som hade antagits i december 1948. Kommittén hänvisade till artikel 10 i FN-deklarationen som innehåller en motsvarande bestämmelse.

När Sverige anslöt sig till konventionen redovisades inte någon närmare analys av hur svensk rätt i olika avseenden uppfyllde konventionens krav (se Danielius i SvJT 1989 s. 653 ff.). I den proposition som överlämnades till riksdagen uttalade dåvarande chefen för utrikesdepartementet att en granskning av de i konventionen upptagna rättigheterna gav vid handen att det inte mötte något hinder för Sverige att ansluta sig till konventionen. När det gällde bestämmelserna i artikel 6 om rättegångsgarantierna uttalade departementschefen att dessa i full utsträckning var täckta av rättegångsbalken (se prop. 1951:165 s. 12).

2.1.2 Målet Langborger mot Sverige

Rolf Langborger hyrde genom ett hyreskontrakt upprättat i oktober 1982 en sexrumslägenhet i Solna. I kontraktet fanns intagen en förhandlingsklausul av innebörd att hyran för lägenheten skulle bestämmas vid förhandling mellan Stockholms Fastighetsägareförening och Hyresgästföreningen i Stor-Stockholm. Dessa två organisationer hade också träffat en överenskommelse som reglerade hyran för bl. a. Rolf Langborgers lägenhet.

Rolf Langborger var missnöjd med hyran och det förhållandet att han i fråga om hyressättningen företräddes av hyresgästföreningen. Han meddelade skriftligen sin hyresvärd att han i enlighet med bestämmelserna i 12 kap. 54 § jordabalken (JB) ville, att hyresvillkoren skulle ändras. Rolf Langborger begärde att ett nytt kontrakt skulle upprättas med fast hyra och att någon förhandlingsklausul inte skulle ingå i det nya kontraktet. Denna begäran avvisades av hyresvärden. Rolf Langborger förde då tvisten till hyresnämnden i Stockholm, varvid han vidhöll sina tidigare framförda önskemål.

Vid prövningen av tvisten i hyresnämnden bestod nämnden av en lagfaren ordförande och två intresseledamöter. Av intresseledamöterna var den ene utsedd efter förslag av Sveriges Fastighetsägareförbund och den andre efter förslag av Hyresgästernas Riksförbund.

Rolf Langborger gjorde invändning om jäv beträffande hyresnämndens sammansättning. Han framhöll att de intresseledamöter som skulle avgöra ärendet hade anknytning till de hyresvärd- och hyresgästorganisationer som hade träffat avtal om förhandlingsklausulen. Enligt Rolf Langborger fick ledamöterna anses representera dessa organisationer. Rolf Langborger ansåg att intresseledamöterna inte kunde antas pröva tvisten objektivt och opartiskt eftersom tvistefrågan berörde organisationernas egen verksamhet. Organisationerna finansierade nämligen en del av sin verksamhet genom medel från hyresförhandlingarna, s. k. förhandlingsersättning. Denna uppgick till 0,3 procent av hyran.

Vid en förhandling i hyresnämnden den 17 november 1983 ogillade nämnden Rolf Langborgers invändning om jäv. Till grund för beslutet anförde nämnden följande.

”Enligt 5 § lagen om arrendenämnder och hyresnämnder skall i ärende av förevarande art i nämnden ingå dels ledamot som är väl förtrogen med förvaltning av hyresfastighet, dels ledamot som är väl förtrogen med bostadshyresgästers förhållanden. Dessa ledamöter har i förevarande fall förordnats av domstolsverket efter förslag av Sveriges Fastighetsägareförbund respektive Hyresgästernas Riksförbund. Denna omständighet kan i och för sig inte grunda jäv.

På grund härav och då det inte föreligger någon omständighet som utgör jäv mot Hedin och Gröndahl ogillas den av sökanden gjorda jävsinvändningen. — — —”

Hyresnämndens beslut i själva sakfrågan, dvs. om hyresförhandlingsklausulen skulle utgå ur avtalet, meddelades den 1 december 1983. Nämnden avsåg genom beslutet Rolf Langborgers yrkande om ändring av hyresvillkoren.

Handläggningen i bostadsdomstolen

Rolf Langborger överklagade hyresnämndens beslut till bostadsdomstolen som i själva sakfrågan gjorde samma bedömning som hyresnämnden. Bostadsdomstolen ogillade således Rolf Langborgers talan om ändring av hyresvillkoren.

Även i bostadsdomstolen gjorde Rolf Langborger invändning om att de intresseledamöter i bostadsdomstolen som hade utsetts efter förslag av berörda hyresvärd- och hyresgästorganisationer inte kunde anses opartiska vid prövningen av målet och därför inte borde få delta.

I bostadsdomstolen avgjordes målet av fyra ledamöter. Av dessa var två lagfarna ledamöter och två intresseledamöter. Intresseledamöterna hade, liksom när det gällde hyresnämnden, utsetts efter förslag av Sveriges Fastighetsägareförbund och Hyresgästernas Riksförbund. Den intressele-

damot som hade föreslagits av fastighetsägareförbundet var pensionerad vid tiden för avgörandet i domstolen. Han hade fram till pensioneringen varit verksam som verkställande direktör i Stockholms Fastighetsägareförening. Den andre intresseledamoten, som hade föreslagits av Hyresgästernas Riksförbund, var vid tiden för avgörandet anställd som utbildningsansvarig inom förbundet.

I ett beslut den 2 april 1984 avslog bostadsdomstolen Rolf Langborgers invärdning om jäv. Domstolen anförde följande.

”Enligt lagen om bostadsdomstol skall i mål av förevarande slag ingå dels intresseledamot som är väl förtrogen med bostadshyresgästers förhållanden, dels intresseledamot som är väl förtrogen med förvaltning av hyresfastighet. Samtliga sådana ledamöter har förordnats av regeringen efter förslag av Hyresgästernas Riksförbund respektive Sveriges Fastighetsägareförbund. Den omständigheten att Tullberg och Kåremo är knutna till dessa organisationer kan därför i och för sig inte grunda jäv.

På grund härav och då bostadsdomstolen inte finner någon annan omständighet föreligga som utgör jäv mot Tullberg och Kåremo, ogillar bostadsdomstolen den av Langborger gjorda jävsinvärdningen.”

Europakommissionens rapport

Rolf Langborger anförde i september 1984 klagomål hos europakommissionen och gjorde gällande att Sverige hade kränkt hans fri- och rättigheter enligt konventionen. Enligt Rolf Langborger hade bostadsdomstolens sammansättning vid prövningen av den tvist han hade fört till domstolen varit sådan att han inte kunde anses ha fått tvisten prövad inför en oavhängig och opartisk domstol. Kommissionen tog upp klagomålen till prövning.

I sin rapport den 8 oktober 1987 framhåller kommissionen att intresseledamöterna i bostadsdomstolen var eller hade varit anställda hos de två organisationer som var direkt berörda och inblandade som en följd av förhandlingsklausulen i Rolf Langborgers hyreskontrakt. Deras opartiskhet kunde därför enligt kommissionen vara föremål för tvekan. Systemet med intresseledamöter, fortsatte kommissionen, bygger på att det finns en balans mellan de intressen som är representerade genom intresseledamöterna. I det aktuella fallet kunde båda organisationerna dock förväntas ha ett gemensamt intresse av att bibehålla förhandlingsklausulen. Den nämnda balansen var därför rubbad. Detta kunde inte uppvägas av att de två lagfarna ledamöterna, varav en med utslagsröst, var opartiska. Kommissionen fann därmed att bostadsdomstolen inte var opartisk i den mening som avses i artikel 6 punkten 1 i konventionen.

Europadomstolens dom

Europakommissionen och Sverige förde målet till europadomstolen i december 1987. Domstolen meddelade sin dom i juni 1989. I den del av målet som avsåg den påstådda kränkningen av artikel 6 i konventionen uttalade domstolen bl. a. följande.

”32. För att ta ställning till huruvida en institution kan anses vara oavhängig måste beaktas bl. a. hur dess ledamöter utses och för hur lång tid de förordnas. Vidare måste beaktas huruvida det finns några garantier mot påverkan utifrån och huruvida institutionen framstår som oavhängig (se bl. a. domen i Campbell och Fellmålet den 28 juni 1984, serie A nr 80 s. 39–40, § 78).

Då det gäller frågan om opartiskhet måste åtskillnad göras mellan den subjektiva prövning, genom vilken man söker fastställa en given domares personliga övertygelse i ett visst mål, och den objektiva prövning som åsyftar att fastställa huruvida det finns sådana garantier i detta avseende beträffande en domare att varje rimligt tvivel beträffande hans opartiskhet kan uteslutas (se bland andra avgöranden domen i De Cubbermålet den 26 oktober 1984, serie A nr 86 s. 13–14, § 24).

I detta fall förefaller det svårt att skilja frågan om opartiskhet från frågan om oavhängighet.

33. Det förfarande som inleddes inför bostadsdomstolen avsåg framför allt frågan huruvida förhandlingsklausulen skulle bibehållas (se punkterna 10 och 12 ovan) och inte hur den skulle tillämpas (fastställande av den hyra herr Langborger skulle betala).

34. På grund av sin särskilda erfarenhet förefaller de lekmannaledamöter som sitter i bostadsdomstolen tillsammans med yrkesdomarna i princip vara utomordentligt väl kvalificerade att delta i bedömande av tvister mellan hyresvärdar och hyresgäster och av de särskilda frågor som kan uppstå i sådana tvister. Detta utesluter emellertid inte möjligheten att deras oavhängighet och opartiskhet kan bli föremål för tvivel i något särskilt fall.

35. I detta fall finns ingen anledning att hysa tvivel om lekmannaledamöternas personliga opartiskhet då inget bevis om motsatsen föreligger.

Då det gäller deras objektiva opartiskhet och frågan huruvida de föreföll oavhängiga beaktar emellertid domstolen att de föreslagits av och hade nära förbindelse med två sammanslutningar som båda hade intresse av att förhandlingsklausulen skulle bestå. Eftersom klaganden yrkat att denna klausul skulle utgå ur hans hyresavtal kunde han rimligen befara att lekmannaledamöterna hade ett gemensamt intresse som stod i motsats till hans eget och att således den intressebalans, som ligger i bostadsdomstolens sammansättning i andra fall, riskerade att rubbas då domstolen skulle besluta angående hans eget yrkande.

Det faktum att bostadsdomstolen också bestod av två yrkesdomare vilkas oberoende och opartiskhet inte har ifrågasatts medför ingen ändring i detta avseende.

36. Således har kränkning av artikel 6, punkt 1, förekommit.”

2.1.3 Specialdomstolar och nämnder med s. k. intresserepresentation

Europadomstolens dom i Langborger-målet kan främst sägas gälla intresseledamöternas medverkan i bostadsdomstolen. Dessa ledamöter utses efter förslag av organisationer som företräder speciella intressegrupper på bostadsmarknaden. På flera andra samhällsområden förekommer specialdomstolar eller nämnder med ledamöter som på motsvarande sätt har anknytning till olika intresseorganisationer. I det följande lämnar jag en redogörelse för sådana domstolar och nämnder.

2.1.3.1 Bostads- och arrendeområdet

Hyresnämnderna

De grundläggande bestämmelserna om hyresnämnder finns i JB. Enligt dessa skall det i varje län finnas en hyresnämnd. Regeringen får dock bestämma att annat område än län skall utgöra verksamhetsområde för en hyresnämnd (12 kap. 68 §).

Närmare bestämmelser om hyresnämnder finns i lagen (1973:188) om hyresnämnder och arrendenämnder (nämndlagen).

En hyresnämnd har till uppgift att medla i hyres- och bostadsrättstvister och att vara skiljenämnd i sådana tvister (4 § nämndlagen). Hyresnämnden prövar vidare hyrestvister enligt bestämmelserna om hyra i 12 kap. JB, tvister enligt hyresförhandlingslagen (1978:304) och enligt bostadsrättslagen (1971:479) och frågor enligt vissa andra lagar. Tvister som en hyresnämnd kan pröva enligt 12 kap. JB avser bl. a. överlåtelse av hyresrätt, upplåtelse av lägenhet i andra hand, förlängning av hyresavtal och hyresvillkor.

Hyresnämnden består normalt av en lagfaren ordförande och två intresseledamöter. Av intresseledamöterna skall den ene vara väl förtrogen med förvaltning av hyresfastighet eller, när ärendet rör bostadsrättsfastighet, med förvaltning av sådan fastighet och den andre vara väl förtrogen med bostadshyresgästers resp. bostadsrättsinnehavares förhållanden eller, när ärendet rör annan lägenhet än bostadslägenhet, med näringsidkande hyresgästers förhållanden. En ledamot skall vara myndig svensk medborgare och får inte ha fyllt 70 år. Hyresnämnden får anlita expert att biträda nämnden, om ärendets beskaffenhet eller annat särskilt skäl föranleder det (5 § nämndlagen).

Ordförande i hyresnämnden liksom intresseledamöterna förordnas av regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer (domstolsverket). Intresseledamöterna förordnas efter förslag av de på hyres- och bostadsmarknaden verksamma riksorganisationerna av fastighetsägare, hyresgäster, bostadsrättsinnehavare och näringsidkare. De riksorganisationer som kommer i fråga är sådana som med hänsyn till medlemsantal, verksamhet och övriga omständigheter kan anses väl företräda den intressegrupp det är fråga om (6 § nämndlagen).

Intresseledamöterna och ersättarna för dessa förordnas för en tid av tre år. För åren 1990–1992 har de förordnats efter förslag av Sveriges Fastighetsägareförbund, Sveriges allmännyttiga bostadsföretag (SABO), Hyresgästernas Riksförbund, Sveriges Köpmannaförbund och Småföretagens Riksorganisation.

Förfarandet i hyrestvister är som huvudregel muntligt. Nämnden skall klarlägga tvistefrågorna och försöka förlika parterna. Den skall verka för att utredningen i ärendet får den inriktning och omfattning som är lämplig med hänsyn till ärendets beskaffenhet och se till att inte onödig utredning dras in i processen. Nämnden kan besiktiga den fastighet som ärendet rör. Den får hålla förhör med vittne eller sakkunnig under ed och förhör med part under sanningsförsäkran. För sådant förhör gäller bestämmelserna i rättegångsbalken (RB) i tillämpliga delar. Om förlikning inte träffas, skall

nämnden i vissa fall avgöra tvisten. I övriga fall avskriver nämnden ärendet. Nämndens beslut skall motiveras, om det behövs.

RBs regler om omröstning, offentlighet och ordning vid domstol liksom reglerna om jäv mot domare är uttryckligen tillämpliga på förfarandet i nämnden (20, 27 och 28 §§ nämndlagen). Nämnden tillämpar analogt även vissa andra av RBs förfaranderegler.

Arrendenämnderna

Liksom när det gäller hyresnämnd skall det finnas en arrendenämnd i varje län. Regeringen kan bestämma att annat område än län skall utgöra verksamhetsområde för arrendenämnd (8 kap. 29 § JB). I övrigt regleras arrendenämndernas verksamhet av bestämmelserna i nämndlagen.

En arrendenämnd har till uppgift att medla i arrendetvister. Nämnden skall vidare pröva olika tvister med anknytning till arrende, bl. a. frågor om förlängning av arrendeavtal vid jordbruks-, bostads- eller fiskearrende eller om villkor för en sådan förlängning. Vidare prövar arrendenämnden frågor om godkännande av förbehåll eller annat avtalsvillkor angående exempelvis avstående från besittningsskydd vid jordbruksarrende, överlåtelse av arrenderätten vid bostadsarrende och återtagande av arrendestället i förtid vid anläggningsarrende. Nämnden kan också vara skiljenämnd i arrendetvister (1 § nämndlagen).

Arrendenämnden består normalt av en lagfaren ordförande och två intresseledamöter. Av de senare ledamöterna skall den ene såsom ägare av jordbruksfastighet eller på liknande sätt ha förvärvat erfarenhet av arrendeförhållanden och den andre vara jordbruksarrendator eller, när ett ärende gäller bostadsarrende, bostadsarrendator. En ledamot skall vara myndig svensk medborgare och får inte ha fyllt 70 år (2 § nämndlagen).

Ledamöterna i arrendenämnderna förordnas av regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer (domstolsverket). Intresseledamöterna förordnas efter förslag av sådana riksorganisationer av jordägare eller arrendatorer som med hänsyn till medlemsantal, verksamhet och övriga omständigheter kan anses väl företräda den intressegrupp som det är fråga om (3 § nämndlagen).

Intresseledamöterna och ersättarna för dessa förordnas för en tid av tre år. För åren 1990–1992 har de förordnats efter förslag av Sveriges Jordägareförbund, Lantbrukarnas Riksförbund och Svenska Kyrkans nämnd för församlings- och pastoratsförvaltning.

Förfarandet i arrendetvister överensstämmer i allt väsentligt med vad som gäller beträffande förfarandet i hyrestvister. RBs regler om omröstning, offentlighet, jäv m. m. gäller uttryckligen också för arrendenämnd. Överprövning av arrendenämndernas avgöranden sker inom ramen för det ordinära tvistemålsförfarandet vid allmän domstol (fastighetsdomstol, hovrätt och högsta domstolen).

Regler om bostadsdomstolen finns i lagen (1974:1082) om bostadsdomstol. Bostadsdomstolen är överinstans till hyresnämnderna. Flertalet av hyresnämndernas beslut kan överklagas till bostadsdomstolen, dock inte vissa tillståndsfrågor m. m. (12 kap. 70 § JB). Mot bostadsdomstolens beslut får talan inte föras.

Bostadsdomstolen består av minst tre ledamöter som är lagkunniga och erfarna i domarvärv (lagfarna ledamöter), en ledamot med teknisk utbildning och erfarenhet av värderings- och byggnadsteknik (teknisk ledamot) samt högst tolv ledamöter med särskild sakkunskap om förhållandena på bostadsmarknaden (intresseledamöter). Samtliga ledamöter förordnas av regeringen.

Lagfaren ledamot och teknisk ledamot får inte förordnas bland personer som kan anses företräda fastighetsägares, hyresgästers eller bostadsrättsinnehavares intressen (5–6 §§). Intresseledamöterna förordnas, i likhet med vad som gäller för hyresnämnderna, efter förslag av hyres- och bostadsmarknadens riksorganisationer (7 §). För ledamot gäller bl. a. att han eller hon skall vara svensk medborgare och ha avlagt domared (8 §).

Intresseledamöterna i bostadsdomstolen förordnas för en tid av tre år. För perioden den 1 juli 1990–den 30 juni 1993 har följande riksorganisationer föreslagit de intresseledamöter som av regeringen har förordnats till uppdraget.

Fastighetsägarsidan

– Sveriges Fastighetsägareförbund – två ordinarie intresseledamöter och fyra ersättare för dessa som skall vara förtrogna med förvaltning av hyresfastighet som tillhör enskild

– Sveriges Allmänna Bostadsföretag – en ordinarie intresseledamot och tre ersättare för denne som skall vara förtrogna med förvaltning av hyresfastighet som tillhör annan än enskild (t. ex. allmännyttigt bostadsföretag)

– HSBs Riksförbund och Riksbyggen – två ordinarie intresseledamöter och två ersättare för dessa som skall vara förtrogna med förvaltning av bostadsrättsfastighet

– Sveriges Bostadsrättsföreningars Centralorganisation (SBC) – en ersättare för nyssnämnda två intresseledamöter förtrogna med förvaltning av bostadsrättsfastighet

Hyresgäst- och bostadsrättshavarsidan

– Hyresgästernas Riksförbund – två ordinarie intresseledamöter och fem ersättare för dessa som skall vara förtrogna med bostadshyresgästers förhållanden, och vidare två ordinarie intresseledamöter och en ersättare för dessa, som skall vara förtrogna med bostadsrättshavares förhållanden

– Hyresgästernas Riksförbund, Sveriges Köpmannaförbund och Småföretagens Riksorganisation – två ordinarie intresseledamöter och två ersättare för dessa som skall vara förtrogna med näringsidkande hyresgästers förhållanden

Bostadsdomstolen är domför med sju ledamöter. Den är även domför med fyra ledamöter, om inte någon av dem påkallar att målet skall prövas av sju ledamöter (12 § bostadsdomstolslagen).

Om domstolen sammanträder med sju ledamöter, skall tre av dem vara lagfarna och fyra vara intresseledamöter. Av intresseledamöterna skall två vara väl förtrogna med förvaltning av hyresfastighet eller, när målet rör bostadsrättsfastighet, med förvaltning av sådan fastighet. De båda andra skall vara väl förtrogna med bostadshyresgästers resp. bostadsrättshavares förhållanden eller, när målet gäller lägenhet som hyrs för förvärvsverksamhet, med näringsidkande hyresgästers förhållanden. Rör målet hyresfastighet som tillhör enskild, skall de två förstnämnda ledamöterna vara väl förtrogna företrädesvis med förvaltning av sådan fastighet. Rör målet annan hyresfastighet, skall dessa ledamöter vara väl förtrogna företrädesvis med förvaltning av hyresfastighet som tillhör annan än enskild (13 §).

Sammanträder domstolen med fyra ledamöter, skall två vara lagfarna och två vara intresseledamöter. Av intresseledamöterna skall den ene företräda fastighetsägarintressen och den andre hyresgästers eller bostadsrättshavares intressen, varvid de regler som nyss nämndes beträffande sammansättning med sju ledamöter gäller (14 §). I stället för en lagfaren ledamot kan en teknisk ledamot delta, om målets beskaffenhet eller annat särskilt skäl föranleder det.

De allmänna bestämmelserna i RB om domstol gäller för bostadsdomstolen i den mån annat inte följer av lagen om bostadsdomstol eller annan författning. Förfarandet i bostadsdomstolen är i stort sett utformat efter vad som gäller enligt RB i fråga om förfarandet i besvärsmål i hovrätt (17 §). Förfarandet är skriftligt. Muntlig förhandling får dock hållas bl. a. beträffande viss fråga eller målet i dess helhet, om det kan antas vara till fördel för utredningen (20 §).

Bestämmelserna i 4 kap. RB om jäv mot domare gäller för ledamot i bostadsdomstolen (10 §).

2.1.3.2 Arbetsmarknadsområdet

Arbetsdomstolen

Bestämmelser om arbetsdomstolen finns i lagen (1974:371) om rättegången i arbetstvister (arbetstvistlagen).

Arbetsdomstolen dömer främst i arbetstvister (1 kap. 1 §). Under detta begrepp faller de flesta rättsliga tvister som avser förhållandet mellan arbetsgivare och arbetstagare. Tvister mellan arbetsgivare och arbetstagare utan anknytning till anställningsförhållandet faller utanför begreppet liksom tvister mellan en arbetstagare eller arbetsgivare och dennes fackliga organisation. Vissa speciella typer av tvister med anknytning till anställningsförhållanden är uttryckligen undantagna från lagens tillämpningsområde (1 kap. 2 §).

I flertalet arbetstvister dömer arbetsdomstolen som första och enda instans (2 kap. 1 §). I vissa situationer skall dock arbetstvister tas upp av tingsrätt i första instans (2 kap. 2 §). Gränsdragningen mellan de mål som

skall tas upp av arbetsdomstolen och de mål som skall tas upp av tingsrätt är ganska komplicerad. Avgörande för arbetsdomstolens behörighet som första domstol är dels partsställningen i målet, dvs. vem som väcker talan, dels vilket slag av tvist det är fråga om. Grundtanken är att arbetsdomstolen som första domstol skall pröva tvist där talan har väckts av en organisation eller en arbetsgivare som själv har slutit kollektivavtal, om tvisten gäller kollektivavtalet eller kollektivavtalsreglerade förhållanden.

De arbetstvister som i första instans tas upp av tingsrätt är framför allt mål där en oorganiserad arbetstagare för talan mot sin arbetsgivare eller där en organiserad arbetstagare driver en tvist mot sin arbetsgivare utan stöd av sin fackliga organisation. I dessa fall är arbetsdomstolen överrätt och tingsrättens avgörande kan således överklagas till arbetsdomstolen för slutlig prövning (2 kap. 3 §).

Arbetsdomstolen har tre kategorier av ledamöter; ämbetsmannaledamöter, arbetsgivarledamöter och arbetstagarledamöter. Det totala antalet ledamöter är för närvarande 23, vilka fördelar sig på tre ordförande, fyra vice ordförande, tre andra ämbetsmannaledamöter och 13 ledamöter från arbetsmarknadens organisationer (3 kap. 1 §). Ledamöterna och ersättarna för dessa förordnas av regeringen för en tid av tre år.

Ordförandena, vice ordförandena och de övriga ämbetsmannaledamöterna utses bland personer som inte kan anses företräda arbetsgivar- eller arbetstagarintressen. Ordförandena och vice ordförandena skall vara lagkunniga med domarerfarenhet. De övriga ämbetsmannaledamöterna skall ha särskild insikt i förhållandena på arbetsmarknaden (3 kap. 2 §).

Huvudregeln är att arbetsdomstolen sammanträder med en ordförande och sex andra ledamöter i den s. k. större sammansättningen (3 kap. 6 §). I den större sammansättningen kan emellertid antalet ledamöter variera mellan fem och sju även om det i praktiken nästan alltid är sju ledamöter som deltar. Av ledamöterna måste alltid en vara ordförande och minst en representera arbetsgivar- resp. arbetstagersidan. Inte fler än tre får vara ämbetsmannaledamöter och inte fler än fyra får vara ledamöter på arbetsgivar- och arbetstagersidan. Beträffande sistnämnda ledamöter gäller också kravet att lika många måste närvara för vardera sidan.

I den mindre sammansättningen är arbetsdomstolen domför med en ordförande och en ledamot för vardera arbetsgivar- och arbetstagersidan (3 kap. 6 §). Den mindre sammansättningen används framför allt i mål som saknar betydelse för ledning av rättstillämpningen och som även i övrigt är av enklare beskaffenhet.

Den närmare sammansättningen av arbetsgivar- och arbetstagarledamöter i ett enskilt mål är beroende av vilken typ av tvist det är som skall prövas (se 5 och 6 §§ förordningen [1988:1137] med instruktion för arbetsdomstolen). I mål av mera allmän och principiell betydelse, t. ex. i fråga om tillämpning av allmän arbetsrättslig lagstiftning, dömer arbetsdomstolen i s. k. allmän sammansättning. I denna ingår en SAF-ledamot, en offentlig arbetsgivarledamot, en LO-ledamot och en TCO-ledamot. I mål som huvudsakligen har betydelse endast för visst förhandlingsområde används s. k. särskild sammansättning med två arbetsgivarledamöter och två arbetstagarledamöter från förhandlingsområdet i fråga. Sammanträder

domstolen med bara en ledamot på vardera arbetsgivar- och arbetstagersidan, skall dessa ledamöter alltid hämtas från det aktuella förhandlingsområdet.

Rättegången i arbetsdomstolen regleras av bestämmelser i arbetstvistlagen. Denna reglering är emellertid inte uttömmande utan kompletteras av de regler som gäller enligt RB eller annan författning om rättegången i dispositiva tvistemål, i den mån dessa regler inte strider mot de särskilda bestämmelserna i arbetstvistlagen (5 kap. 3 §). I mål där arbetsdomstolen är första och enda domstol tillämpas RBs bestämmelser om rättegången i tingsrätt beträffande själva förfarandet. När det gäller rättegångsförfarandet i arbetsdomstolen som fullföljdsinstans tillämpas i allt väsentligt de bestämmelser i RB som gäller rättegången i hovrätt i dispositiva tvistemål.

2.1.3.3 Socialförsäkringsområdet

Försäkringsöverdomstolen

Grundläggande bestämmelser om försäkringsöverdomstolen finns i lagen (1978:28) om försäkringsdomstolar. Försäkringsöverdomstolen är högsta instans för hela landet i mål som fullföljs dit från försäkringsrätt eller från arbetsmarknadsstyrelsen (1 §).

Försäkringsöverdomstolen avgör mål rörande socialförsäkring. Målen gäller främst sjukförsäkringen, föräldraförsäkringen, den allmänna pensioneringen, arbetsskadeförsäkringen och arbetslöshetsförsäkringen.

I försäkringsöverdomstolen finns en president och minst åtta andra försäkringsdomare samt minst åtta andra ledamöter. Presidenten och försäkringsdomarna, som skall vara lagfarna, utnämns av regeringen (2 §).

De icke lagfarna ledamöterna och ersättarna för dessa förordnas av regeringen för tre år i sänder. Sådana ledamöter och ersättare skall ha särskild erfarenhet av arbetsförhållanden eller eljest ha kunskaper av särskilt värde för domstolen (2 §). Till skillnad mot vad som gäller t. ex. för arbetsdomstolen eller bostadsdomstolen finns enligt lagen om försäkringsdomstolar inte någon uttrycklig rätt för någon organisation att lämna förslag i fråga om vilka ledamöter som skall förordnas. I praktiken har det emellertid utbildats en ordning som överensstämmer med vad som tillämpas när intresseledamöter förordnas vid andra specialdomstolar. Regeringen inhämtar regelmässigt förslag av organisationerna på arbetsmarknaden när ledamöterna i försäkringsöverdomstolen skall förordnas. De icke lagfarna ledamöter och ersättare som har förordnats för perioden 1990–1992 har föreslagits bl. a. av LO, TCO, SAF och arbetsgivarorganisationerna på den offentliga sektorn.

Försäkringsöverdomstolen är normalt domför med fem ledamöter. Av dessa skall tre vara lagfarna (3 §).

Försäkringsöverdomstolen är till skillnad från bostadsdomstolen och arbetsdomstolen en förvaltningsdomstol. Förfarandet i domstolen regleras av förvaltningsprocesslagen (1971:291). I de mål som handläggs vid domstolen och som inte avser arbetslöshetsersättning är riks-försäkringsverket alltid part som företrädare för det allmänna. Förfarandet i domstolen är i

allmänhet skriftligt. Undantagsvis förekommer muntliga förhandlingar. Domstolen skall självant se till att målen blir så utredda som dess beskaffenhet kräver. I fråga om jäv för ledamot av rätten i mål som handläggs enligt förvaltningsprocesslagen hänvisas i den lagen uttryckligen till bestämmelserna i 4 kap. RB om jäv mot domare vid allmän domstol (41 §).

2.1.3.4 Konsumentområdet

Allmänna reklamationsnämnden

Allmänna reklamationsnämnden har enligt förordningen (1980:872) med instruktion för nämnden bl. a. till uppgift att pröva tvister mellan konsumenter och näringsidkare rörande varor, tjänster eller andra nyttigheter som näringsidkare har tillhandahållit i sin yrkesmässiga verksamhet och som är avsedda huvudsakligen för konsumentens enskilda bruk (konsumenttvister). Åtskilliga sådana tvister har dock undantagits från nämndens prövning.

Nämnden skiljer sig från de tidigare behandlade domstolarna och nämnderna bl. a. därigenom att dess beslut inte är verkställbara utan endast har formen av en rekommendation till parterna om hur tvisten bör lösas. Flera viktiga näringslivsorganisationer har emellertid gjort direkta åtaganden att deras medlemmar skall följa nämndens rekommendationer.

Nämnden, som är uppdelad på avdelningar för olika sakområden, består av en ordförande, en vice ordförande samt avdelningsordförande och övriga ledamöter till det antal som regeringen bestämmer. För de sistnämnda ledamöterna skall det finnas en eller flera ersättare. Nämndens ledamöter förordnas av regeringen eller av nämnden. Ordföranden, vice ordföranden och avdelningsordförandena skall vara lagkunniga och ha domarerfarenhet. De övriga ledamöterna skall vara företrädare för företagarintressen och konsumentintressen. Bland de organisationer som är företrädare i nämnden finns bl. a. Sveriges Industriförbund, Svenska Köpmannaförbundet, LO och TCO.

En avdelning inom nämnden är normalt beslutför med en ordförande och fyra andra ledamöter. Av de ledamöter som företräder företagarintressen och konsumentintressen skall lika många delta för vardera sidan.

Marknadsdomstolen

Marknadsdomstolens verksamhet regleras i lagen (1970:417) om marknadsdomstol m. m. Domstolen är första och enda instans i ärenden enligt konkurrenslagen (1982:729), marknadsföringslagen (1975:1418), lagen (1971:112) om avtalsvillkor i konsumentförhållanden och lagen (1984:292) om avtalsvillkor mellan näringsidkare (1 §).

Marknadsdomstolen består av tolv ordinarie ledamöter, nämligen en ordförande, en vice ordförande samt tio andra ledamöter (3 §). Fyra av dessa är s. k. särskilda ledamöter med insikt bl. a. i näringslivets förhållanden och konsumentfrågor, tre för ärenden om konkurrensbegränsning och

ärenden om avtalsvillkor mellan näringsidkare och en för ärenden om marknadsföring och ärenden om avtalsvillkor i konsumentförhållanden (4 §). De övriga sex ledamöterna är intresseledamöter. Tre av dessa utses bland företrädare för företagariintressen och tre utses bland företrädare för konsument- och löntagariintressen (5 §). Ordföranden, vice ordföranden och de särskilda ledamöterna får däremot inte utses bland personer som kan anses företräda någon intressekategori. Ledamöterna och ersättarna utses för viss tid (6 §).

Av de sex ordinarie intresseledamöterna föreslår Sveriges Industriförbund, Grossistförbundet Svensk Handel och Sveriges Köpmannaförbund var sin representant. De tre representanter som företräder konsument- och löntagariintressen utses efter förslag av LO, TCO och Kooperativa Förbundet. När det gäller ersättarna för de ordinarie intresseledamöterna lämnas förslag även av andra organisationer, såsom Lantbrukarnas Riksförbund och SACO/SR.

Marknadsdomstolen är beslutsför när ordföranden och fyra andra ledamöter är närvarande (9 §). I ett beslut skall lika antal ledamöter som företräder företagariintressen samt konsument- och löntagariintressen delta.

Regler om talerätt, dvs. vem som har rätt att föra talan inför marknadsdomstolen, finns upptagna i de materiella marknadsrättsliga lagarna (se t. ex. 10 § marknadsföringslagen). I första hand är det näringsfrihetsombudsmannen (NO) och konsumentombudsmannen (KO) som enligt dessa bestämmelser har rätt att ansöka om ingripande vid domstolen. Om NO resp. KO beslutar att inte göra någon ansökan, kan en sådan i stället göras av en sammanslutning av konsumenter, löntagare eller näringsidkare.

I vissa fall kan en enskild näringsidkare subsidiärt i förhållande till NO eller KO ha rätt att väcka talan vid domstolen, bl. a. vad gäller ärenden om konkurrensbegränsning. Talerätten i avtalsvillkorlagen mellan näringsidkare har dock inte några begränsningar i förhållande till den enskilde; en enskild näringsidkare har enligt den lagen samma rätt som en sammanslutning av näringsidkare att föra talan. Som framhålls i motiven till lagstiftningen (se prop. 1983/84:92 s. 22 f.) utövas den enskildes talerätt i praktiken främst när den organisation som näringsidkaren tillhör har vägrat att föra talan eller när näringsidkaren är oorganiserad. Enskilda konsumenter har inte någon talerätt i marknadsdomstolen.

2.1.4 Garantierna för opartisk domstolshandläggning i svensk lag och praxis

Sverige är i enlighet med vad jag har redogjort för i det föregående förpliktat enligt europakonventionen att se till att de svenska domstolarna uppfyller konventionens krav på oavhängighet och opartiskhet. Någon närmare analys av hur svensk rätt uppfyllde konventionens krav i detta hänseende gjordes inte när Sverige anslöt sig till konventionen (se avsnitt 2.1.1). De grundläggande regler i svensk rätt som är ägnade att tillgodose

detta krav är vissa bestämmelser i regeringsformen (RF) och i RB. Dessa regler kompletteras av bestämmelser i olika specialförfattningar som gäller för de särskilda domstolarna och nämnderna.

Grundläggande föreskrifter i RF som syftar till att garantera objektivitet och självständighet i rättstillämpande organs och enskilda befattningshavares verksamhet är t. ex. regeln om att ingen myndighet, ej heller riksdagen, får bestämma hur en domstol skall döma eller tillämpa en rättsregel i ett enskilt fall (11 kap. 2 §). Hit hör också bl. a. föreskrifterna om att vissa funktioner skall utövas av ordinarie domare (11 kap. 1 §), att domstolarnas uppgifter, organisation och förfarande i väsentliga delar skall regleras i lag (11 kap. 4 §) och att domare skall åtnjuta skydd mot godtyckligt skiljande från tjänsten m. m. (11 kap. 5 §). Domstolar, förvaltningsmyndigheter och andra som fullgör uppgifter inom den offentliga förvaltningen skall vidare i sin verksamhet beakta allas likhet inför lagen och iaktta saklighet och opartiskhet (1 kap. 9 §).

I RB kompletteras dessa regler med bestämmelser som är avsedda att närmare ge garantier för domstolarnas oberoende och opartiskhet (se 4 – 5 kap.). Av särskilt intresse är reglerna om jäv i 4 kap. 13 §. I den paragrafen anges i nio punkter olika situationer där en domare skall anses jävig att handlägga mål. Några av punkterna avser sådana situationer där domaren kan antas vara intresserad av utgången i målet på grund av sitt förhållande till själva saken eller till den ena parten. Ett viktigt fall är när det föreligger ett motpartsförhållande mellan domaren och den ena parten i en annan rättegång eller i ett ärende vid t. ex. en förvaltningsmyndighet. Domaren är i en sådan situation förhindrad att handlägga målet på grund av jäv. Uppräkningen av olika jävssituationer avslutas med en generalklausul i den nionde punkten. Enligt den är en domare jävig att handlägga mål om det, utöver vad som angetts tidigare i paragrafen, föreligger någon särskild omständighet som är ägnad att rubba förtroendet till domarens opartiskhet i målet.

De regler i RF och RB som jag nu angett gäller i princip även för specialdomstolarna och de särskilda nämnderna. Som framgår av avsnitt 2.1.3 hänvisas ofta genom särskilda bestämmelser i specialförfattningarna till RBs regler om offentlighet och jäv liksom till förfarandereglerna i RB. Från bestämmelserna i 11 kap. 1 § tredje stycket RF om att det vid domstol skall finnas ordinarie domare har dock gjorts undantag såvitt gäller bostadsdomstolen, arbetsdomstolen och marknadsdomstolen. Ordförandena i dessa domstolar förordnas för viss tid; ordförandena i bostadsdomstolen och arbetsdomstolen för tre år och ordföranden i marknadsdomstolen för sex år.

På *bostadsområdet* förekommer intresseledamöter i bostadsdomstolen och i hyres- och arrendenämnderna. I likhet med vad som gäller på andra områden skall dessa ledamöter inte uppfattas som intresseledamöter i ordets egentliga betydelse, dvs. som företrädare för endera partens intressen. De är i stället att betrakta som meddomare, som har att företa en objektiv bedömning av samtliga fakta i målet utifrån sina särskilda kunskaper och erfarenheter (se t. ex. prop. 1974:151 s. 89).

Vid bedömningen av frågor om jäv har särskild hänsyn ansetts böra tas

till intresseledamöternas ställning och det sätt på vilket de utses. Den omständigheten t. ex. att en ledamot i en hyresnämnd är styrelseledamot eller tjänsteman i en organisation av fastighetsägare eller hyresgäster har inte i och för sig ansetts innebära att jäv föreligger för ledamoten; det ligger så att säga i sakens natur att intresseledamöterna ofta har en sådan bakgrund med hänsyn till de uppgifter de har inom organisationerna och de urvalskriterier som tillämpas. En annan sak är att ett jävsförhållande kan föreligga i det enskilda fallet. Den som t. ex. har varit juridisk rådgivare åt en part i ett visst hyresärende – antingen som funktionär i någon intresseorganisation eller på annat sätt – anses normalt jävig att tjänstgöra i hyresnämnden då ärendet handläggs där (se Gad – Stark, Hyresreglering-
en, 4 uppl. 1969 s. 162).

Det har vidare ansetts att en intresseledamot som har medverkat på riks- eller lokalplanet i en förhandlingsöverenskommelse om schabloner för ändring av bashyra inte är av jäv förhindrad att delta i beslut som gäller bostadslägenhet som berörs av förhandlingsöverenskommelsen. Har däremot ledamoten som företrädare för fastighetsägare eller hyresgästförening förhandlat om hyressättningen eller annat hyresvillkor för just det hus eller den lägenhet som målet rör, anses i allmänhet en jävssituation föreligga. Detta gäller också i fråga om intresseledamöter som deltar i andra liknande förhandlingsöverenskommelser (se prop. 1974:151 s. 115).

Vissa situationer ter sig särskilt känsliga. Vad som tilldragit sig den största uppmärksamheten är de situationer som kan uppkomma i ärenden enligt hyresförhandlingslagen. I den lagen anges i vilka former och under vilka förutsättningar kollektiva förhandlingar om hyresförhållanden i fråga om bostadslägenheter får bedrivas. Lagen innehåller också regler om förhandlingsöverenskommelsers rättsverkan och den enskilde hyresgästens ställning inom det kollektiva förhandlingssystemet. I några fall har frågor om jäv prövats av högsta domstolen (HD).

I *rättsfallet NJA 1978 s. 464* gällde tvistefrågan om en förhandlingsklausul som fanns intagen i vissa hyreskontrakt otillbörligt inskränkte hyresgästernas valfrihet i fråga om vilken hyresgästförening som skulle förhandla för deras räkning. Enligt klausulen skulle Malmökreetsens hyresgästförening förhandla för hyresgästernas räkning med fastighetsägaren. Inom det område där hyresgästerna bodde verkade emellertid en annan förening, Östra Torns hyresbetalarförening, som vissa hyresgäster ansåg bättre kunde tillvarata deras intressen. När målet avgjordes i fastighetsdomstolen – som vid den tiden var sista instans i tvister av det aktuella slaget – deltog en nämndeman som var ledamot av Malmökreetsens hyresgästförenings fullmäktigeförsamling. Hyresgästerna gjorde invändning om jäv beträffande nämndemannen. HD framhöll att Malmökreetsens hyresgästförening var ansluten till Hyresgästernas Riksförbund, som hade till ändamål att samla landets hyresgäster i ett allomfattande förbund för att stärka hyresgästernas ställning. Riksförbundet kunde därför antas ha ett starkt intresse av att hyresgästernas ståndpunkt i målet inte skulle godtas av fastighetsdomstolen. Nämndemannen hade intagit en förtroendeställning i den hyresgästförening med vilken fastighetsägaren hade träffat avtal om förhandling i frågor om hyresförhållanden. I belysning av det förut anförda måste

denna omständighet enligt HD ha varit ägnad att rubba förtroendet för nämndemannens opartiskhet i målet. HD ansåg därför att jäv hade förelegat enligt 4 kap. 13 § 9 RB.

I *rättsfallet NJA 1982 s. 564* gällde frågan om en intresseledamot i bostadsdomstolen var jävig. Bakgrunden var följande. Hyresgästföreningen Kroken nr 5 var en förening för hyresgästerna i fastigheten Kroken nr 5 i Stockholm. Föreningen ansökte hos hyresnämnden i Stockholm om att för fastigheten få fastställd en förhandlingsordning enligt hyresförhandlingslagen mellan föreningen och fastighetsägaren, AB Familjebostäder. Hyresnämnden avtog föreningens framställning med hänvisning till 4 § hyresförhandlingslagen, eftersom förhandlingsordning redan gällde för fastigheten mellan fastighetsägaren och Hyresgästföreningen i Stor-Stockholm. Föreningen överklagade beslutet hos bostadsdomstolen och anförde samtidigt jäv mot samtliga "intresserepresentanter för hyresgäster" i domstolen. När målet prövades i bostadsdomstolen deltog ordföranden i Hyresgästernas Riksförbund som intresseledamot utsedd efter förslag av förbundet. Sedan bostadsdomstolen ogillat såväl jävsinvändningen som föreningens talan i själva saken, kom jävsfrågan under prövning i HD som en fråga om domvilla hade förekommit vid bostadsdomstolen. I sina domskäl uttalade HD bl. a. följande.

"Föreningen synes inta den ståndpunkten att varje ledamot som har en närmare anknytning till hyresgäströrelsen redan på grund härav är jävig att handlägga en sådan talan.

Med anledning härav bör till en början framhållas att intresseledamöterna i bostadsdomstolen inte har till uppgift att representera sina organisationer. De skall företräda hela den ifrågavarande intressegruppen utan avseende på organisationstillhörighet. Lagstiftningen bygger uppenbarligen på den förutsättningen att intresseledamöterna skall vara i stånd att opartiskt handlägga även tvister där direkta organisationsintressen står på spel, och det är inte förenligt med lagens reglering att generellt betrakta organisationsanknutna ledamöter som jäviga i sådana tvister. Det torde med andra ord inte ha varit avsett att en sådan syn på jävsfrågan som när det gäller nämndeman i fastighetsdomstol har kommit till uttryck i rättsfallet NJA 1978 s 464 skall tillämpas på intresseledamot i bostadsdomstolen. En annan sak är att jäv givetvis kan föreligga om ledamoten har engagerat sig i den speciella tvistefråga som är föremål för domstolens prövning.

Ett godtagande av föreningens ståndpunkt i jävsfrågan skulle medföra vissa problem. Sålunda skulle det krävas att bostadsdomstolen — liksom hyresnämnderna — för tjänstgöring i mål av det slag det här är fråga om fick tillgång till ledamöter eller ersättare som stod utanför riksorganisationerna på marknaden. Det skulle sannolikt visa sig ganska svårt att finna sådana personer som i övrigt kunde anses uppfylla lagens kvalifikationskrav. Vidare skulle dessa ledamöter endast komma att tjänstgöra i domstolen i mycket begränsad omfattning och därmed inte förvärva önskvärd erfarenhet av den dömande verksamheten. Ett system med särskilda ledamöter för tvister av en viss typ skulle vidare kunna ge intryck av att intresseledamöterna har att verka för en viss parts intressen i målet, vilket strider mot vad som är syftet med intresserepresentationen i domstolen."

Mot bakgrund av det anförda fann HD att den omständigheten att intres-

seledamoten intog en ledande ställning i Hyresgästernas Riksförbund inte i och för sig kan anses ha inneburit att han var jävig att delta i bostadsdomstolens prövning av föreningens besvärstalan. HD lämnade besvären utan bifall.

På *arbetsmarknadsområdet* och *socialförsäkringsområdet* förekommer intresserepresentation i arbetsdomstolen och i försäkringsöverdomstolen. Några närmare föreskrifter om jäv finns inte i arbetstvistlagen utan i stället gäller de allmänna reglerna om jäv i 4 kap. RB. I förvaltningsprocesslagen, som reglerar förfarandet i försäkringsöverdomstolen, hänvisas i en särskild bestämmelse till jävsreglerna i RB (41 §).

Tillämpade på arbetsdomstolen innebär jävsreglerna t. ex. att den som är med i styrelsen för ett arbetsgivar- eller arbetstagarförbund inte får delta i mål där förbundet är part eller intervenient. Reglerna om att den som kan vänta synnerlig nytta eller skada av tvistens utgång eller föreskriften om annan särskild omständighet som är ägnad att rubba förtroendet till en ledamots opartiskhet i målet synes ha tillämpats restriktivt i arbetsdomstolen, vilket får antas hänga samman med domstolens uppbyggnad och sammansättning (se lagkommentaren Rättegången i arbetstvister, 1979, s. 147). Det torde visserligen inte förkomma att en förbundsfunctionär medverkar som domare i ett mål där det förbund han tillhör är part. Däremot finns det exempel på att ledamöter från huvudorganisationerna eller förbunden deltar i mål om tolkning av centrala avtal som har tillkommit efter förhandlingar där de själva har ingått i de centrala förhandlingsdelegationerna på ömse sidor. Detsamma gäller tvister där ledamoten visserligen tillhör ett annat förbund men vid t. ex. kollektivavtalsförhandlingar brukar delta i samma förhandlingskartell som det förbund som är part i målet. Även andra exempel kan nämnas där jäv inte har ansetts föreligga trots ganska nära relationer mellan en ledamot och någon av de deltagande parterna eller ombuden (se andra lagutskottets utlåtande 1928:36 s. 26 f. och prop. 1947:224 s. 29).

På *konsumentområdet* är det främst marknadsdomstolens verksamhet som är av intresse. Enligt lagen om marknadsdomstol skall bestämmelserna i 4 kap. RB om jäv tillämpas på ledamot och ersättare i marknadsdomstolen (8 §).

Även i marknadsdomstolen synes jävsreglerna ha tillämpats restriktivt med hänsyn till domstolens sammansättning. Enligt uppgift anses t. ex. en ledamot inte jävig enbart därför att ett företag som är part i domstolen är medlem i den organisation som ledamoten företräder. Om ett företag t. ex. är medlem i Industrieförbundet, diskvalificeras alltså inte enbart av denna anledning den ledamot som har utsetts efter förslag av förbundet från att delta i rättegången (se Johansson, Rättegången i marknadsdomstolen, s. 37). Däremot anses givetvis, i likhet med vad som gäller för arbetsdomstolen, en ledamot jävig om han eller hon tillhör styrelsen för ett bolag eller en organisation som är part i målet.

2.2.1 Utgångspunkter

Frågor om intresseledamöters medverkan i den dömande verksamheten har sedan lång tid tillbaka varit föremål för omfattande och stundtals intensiva diskussioner i Sverige. Diskussionerna och den kritik som har förekommit har regelmässigt kretsat kring frågor om intresseledamöternas ställning i domstolarna resp. nämnderna och i vilken utsträckning regler om jäv är tillämpliga på intresseledamöter (se t. ex. LU 1982/83:19 och JuU 1985/86:28). De flesta har nog ansett att systemet med intresseledamöter har obestridliga fördelar, så till vida att intresseledamöterna är väl insatta i de frågor som skall prövas och på ett auktoritativt sätt kan ge uttryck åt de värderingar som råder bland intressegrupper som berörs av lagstiftningen. Det har å andra sidan framhållits att det är ofrånkomligt att till intresseledamöter utses sådana personer som på ett eller annat sätt är knutna till de förslagsställande organisationerna, och att sådana personer kan förväntas solidarisera sig med syftet hos de organisationer de tillhör och vara inställda på att verka för detta syfte. Detta kan i vissa fall, har det sagts, föranleda tvivel om intresseledamöterna kan bedöma tvistefrågorna opartiskt (se SOU 1987:13 s. 166).

Europadomstolens dom i Langborger-målet knyter an till den inhemska debatten så till vida att domstolen slår fast att det enligt europakonventionen följer vissa begränsningar vad gäller intresseledamöters möjligheter att delta i den dömande verksamheten. När det gäller frågan om reformbehov på detta område anser jag det därför vara naturligt att som utgångspunkt ta konventionens bestämmelser. Europadomstolens uttalanden angående tolkningen av artikel 6 i konventionen bör bilda den yttre ramen för vilka ändringar som kan behöva göras. Som kommer att framgå av det följande (avsnitten 2.4 och 2.5) kommer jag emellertid med utgångspunkt från promemorians förslag att föreslå även ett par ändringar som ligger vid sidan av de krav som europakonventionen ställer.

Det skall till en början slås fast att europakonventionen inte förbjuder domstolar med ledamöter som är experter på ett visst område och som indirekt representerar partsintressen. Det sätt på vilket sådana ledamöter utses – efter förslag av de mest betydelsefulla organisationerna på området – medför inte heller i sig att dessa domstolar kan anses brista i oberoende eller opartiskhet. Europadomstolen framhåller särskilt såvitt gäller intresseledamöterna i bostadsdomstolen att de på grund av sin särskilda erfarenhet i princip är utomordentligt väl kvalificerade att delta i bedömning av tvister mellan hyresvärdar och hyresgäster och av de särskilda frågor som kan uppstå i sådana tvister. En viktig utgångspunkt vid bedömningen av vilka ändringar som kan behöva göras i den svenska lagstiftningen är således att europakonventionen i princip godtar systemet med intresseledamöter i specialdomstolar och nämnder, utsedda efter förslag av de ledande organisationerna på resp. områden. Om denna utgångspunkt har det också rätt en bred enighet vid remissbehandlingen av promemorian.

En följd av det nu sagda är – som anförs i promemorian – att intresse-

ledamöter i princip kan delta även i mål där en konkurrerande organisation uppträder som part och där t.ex. renodlade organisationsintressen står på spel eller där en enskild person väcker en talan som i praktiken riktar sig mot en organisation som någon av intresseledamöterna har anknytning till. Europakonventionen ger således inte stöd för att generellt betrakta en domstol som partisk enbart därför att de organisationer som har föreslagit ledamöterna har intressen som kan stå i strid med ett i målet uttryckt partsintresse; se även europakommissionens beslut den 7 september 1990 i ärendena 12259/86, 12733/87 och 12962/87.

Av europadomstolens dom i Langborger-målet framgår emellertid att situationen i vissa fall kan vara sådan att domstolens oavhängighet och opartiskhet kan bli föremål för objektivt berättigat tvivel. Domstolen framhåller att intresseledamöterna i det målet hade föreslagits av och hade nära förbindelse med två sammanslutningar som *båda* hade intresse av att förhandlingsklausulen i hyresavtalen skulle bestå. Eftersom Rolf Langborger hade yrkat att denna klausul skulle utgå ur hans hyresavtal, kunde han rimligen befara att intresseledamöterna hade ett *gemensamt* intresse som stod i motsats till hans eget och att den intressebalans som ligger i bostadsdomstolens sammansättning i andra fall riskerade att rubbas då domstolen skulle besluta angående hans eget yrkande.

Den slutsats som kan dras av domen är således att medverkan av intresseledamöter normalt inte medför att en domstols opartiskhet och oavhängighet behöver sättas i fråga men att det i vissa speciella situationer kan uppstå problem. Det mönster som skall föreligga för att en sådan situation skall uppstå kan enkelt uttryckt beskrivas på följande sätt. Intresseledamöterna i domstolen eller nämnden skall ha anknytning till organisationer som bedriver verksamhet och har intressen att bevaka på det aktuella tvistområdet. En av parterna i tvisten skall föra en talan som direkt eller indirekt kan sägas rikta sig mot ett sådant intresse. De aktuella organisationerna – och därmed även intresseledamöterna – skall kunna befaras ha ett gemensamt intresse av att parten inte vinner framgång med sin talan. En avgörande omständighet synes vara att den balans av motstående intressen som normalt råder mellan intresseledamöterna löper risk att bli satt ur spel i de angivna situationerna.

I linje med vad som uttalas i promemorian anser jag att reformbehovet i första hand avser dessa situationer.

Problemen kring intresseledamöter och jäv ställer sig något olika på de skilda områden där specialdomstolar och nämnder med intresserepresentation förekommer. Detta hänger samman med bl.a. organisationernas struktur och förekomst på de olika områdena liksom i vilken utsträckning enskilda intressen kan komma att stå i motsättning till kollektiva organisationsintressen. Till bilden hör också hur t.ex. sammansättningsregler och talerätsregler har utformats för dessa domstolar och nämnder. Jag tar i det följande upp reformbehovet utifrån de förutsättningar som gäller för de olika områdena och med beaktande av de synpunkter som har kommit fram under remissbehandlingen av promemorian (se också Victorin m. fl. i Svensk juridisk tidskrift 1989–90 s. 386 ff.).

2.2.2 Bostads- och arrendeområdet

Enligt promemorian föreligger ett reformbehov på bostadsområdet. Den uppfattningen har fått stöd av samtliga remissinstanser. Flertalet remissinstanser har också i fråga om omfattningen av reformbehovet godtagit det synsätt i stort som promemorian ger uttryck för. I den utsträckning det har framförts skilda uppfattningar har det främst gällt vilka typer av mål eller ärenden som bör omfattas av en ny reglering. Jag återkommer strax till det.

När *bostadsdomstolen* prövade Rolf Langborgers talan avgjordes målet av fyra ledamöter. Av dessa var två lagfarna ledamöter och två intresseledamöter. Eftersom Rolf Langborger var bostadshyresgäst och hans talan tog sikte på förhållandena i en privatägd hyresfastighet, deltog intresseledamöter som hade utsetts efter förslag av Sveriges Fastighetsägareförbund och Hyresgästernas Riksförbund (se avsnitt 2.1.3.1). Denna sammansättning av domstolen stod i överensstämmelse med bestämmelserna i 13 § lagen om bostadsdomstol. Någon möjlighet för domstolen att avgöra målet i någon annan sammansättning fanns inte (se numera paragrafens lydelse enligt SFS 1989:664). Europadomstolen har slagit fast att bostadsdomstolen vid prövningen av målet inte utgjorde en opartisk domstol. Det är därför tydligt att ändringar behöver göras i den lagstiftning som reglerar bostadsdomstolens verksamhet.

När det gäller *hyresnämndernas* verksamhet har någon enstaka remissinstans ifrågasatt den i promemorian framförda uppfattningen att man med nu diskuterade ändringar för bostadsdomstolens del också bör ändra reglerna för hyresnämnderna. Tanken har då varit att en part som inte är nöjd med en hyresnämnds beslut alltid kan få saken prövad i bostadsdomstolen, vilket skulle vara tillräckligt för att anpassa regelsystemet till europakonventionen.

Oavsett hur man tolkar europakonventionen på den här punkten instämmer jag emellertid i promemoriens slutsats att de ändringar som görs beträffande bostadsdomstolen i motsvarande mån också bör göras beträffande hyresnämnderna. Nämndernas sammansättningsregler är i denna del desamma som bostadsdomstolens. Godtar man synsättet att bostadsdomstolen vid prövningen av den typ av tvist som var aktuell i Langborger-målet inte hade en opartisk sammansättning i europakonventionens mening, kan man inte gärna låta motsvarande reglering för hyresnämnderna förbli oförändrad. En grundtanke i det svenska processrättsliga systemet är ju att tyngdpunkten i rättskipningen skall ligga i första instans och att parterna redan där skall erbjudas en fullständig och rättssäker behandling av sin sak; rättssäkerheten skall komma alla parter till del, inte bara den som överklagar. Som framhålls i promemorian torde för övrigt en hyresnämnd vara att betrakta som en domstol i europakonventionens mening (se 2 kap. 9 § andra stycket andra meningen RF och prop. 1987/88:69 s. 22). Europadomstolens uttalanden i Langborger-målet får därför direkt betydelse även för hyresnämnderna.

För vilka typer av mål eller ärenden bör man då ändra reglerna? Jag anser i likhet med vad som anges i promemorian – och som har godtagits vid remissbehandlingen – att en särreglering främst bör ta sikte på vissa

situationer som kan uppkomma i mål eller ärenden enligt 12 kap. JB och hyresförhandlingslagen.

En situation som självfallet bör uppmärksammas är den som förelåg i Langborger-målet, dvs. när en enskild hyresgäst begär att en hyresförhandlingsklausul i hans hyresavtal skall utgå. Såväl hyresvärdarna som hyresgästorganisationerna kan sägas ha intresse av att sådana förhandlingsklausuler finns.

För hyresvärdarna innebär klausulerna en fördel, eftersom förhandlingar om hyra och andra hyresvillkor behöver föras med endast en förhandlingsmotpart. Hyreshöjningar kan tas ut hos hyresgästerna omedelbart efter hyresförhandlingarnas avslutande. Saknas förhandlingsklausul, måste hyresvärden iakttä ett mera omständligt förfarande med ansökan hos hyresnämnden om villkorsändring, om inte hyresgästerna godtar kraven på hyreshöjning.

För hyresgästorganisationens del innebär förhandlingsklausulerna att medlemmarna omedelbart blir bundna av de förhandlingsöverenskommelser om hyra och andra villkor som organisationen träffar med hyresvärdarna. Systemet med förhandlingsklausuler ger alltså medlemmarna i organisationerna möjlighet att gemensamt hävda sina intressen och samfällt komma överens med hyresvärdarna om hyra och andra villkor.

Förhandlingsklausuler medför också att de hyresgäster som inte är medlemmar i en hyresgästorganisation får samma hyresvillkor som andra hyresgäster. En hyresgäst som står utanför organisationen kan emellertid, liksom Rolf Langborger, ha ett intresse som står i strid med såväl hyresvärdens som hyresgästorganisationens gemensamma intresse av att förhandlingsklausulen består. Förutom att hyresgästen blir bunden av träffade överenskommelser om hyra och andra villkor utgör också förhandlingsklausulen grund för hyresgästorganisationens rätt att ta ut förhandlingsersättning enligt reglerna i 20 § hyresförhandlingslagen. Finns en förhandlingsöverenskommelse kan också andra avgifter tas ut, bl. a. i form av s. k. boinflytandemedel och fritidsmedel.

Intresseledamöter i domstolen eller nämnden som har anknytning till organisationer med ett gemensamt intresse som står i strid med den talan hyresgästen driver bör enligt min mening inte delta när domstolen eller nämnden skall pröva saken. Jag delar också den i promemorian framförda uppfattningen att den situationen att enskilda hyresgäster med en organisation bakom sig ansöker om att få bort en förhandlingsklausul bör bedömas på motsvarande sätt.

Även när målet gäller frågan om att införa en förhandlingsklausul i ett hyresavtal föreligger enligt min mening i regel ett sådant gemensamt intresse hos organisationerna gentemot hyresgästen att en särreglering är nödvändig.

Jag instämmer vidare i den i promemorian framförda uppfattningen att en särreglering kan vara motiverad i det fallet att en hyresgäst begär prövning enligt 20 § hyresförhandlingslagen av förhandlingsersättning som utgår till en hyresgästorganisation för dess förhandlingsarbete (se Rättsfall från bostadsdomstolen, RBD 17:85) eller att hyresgästen begär ändring av hyran under påstående att han har blivit utsatt för hyresdiskri-

minering (22 § samma lag). Även i dessa fall är situationen många gånger den att berörda organisationer på hyresvärd- och hyresgästsidan kan antas ha gemensamma intressen som är motsatta hyresgästens intressen. Jag vill med anledning av ett påpekande under remissbehandlingen av promemorian framhålla att de fall som en särreglering bör ta sikte på när det gäller 22 § hyresförhandlingslagen är sådana där hyresgästen misstänker att hyran satts högre än vad som borde vara fallet på grund av att han inte är medlem i hyresgästföreningen. Jag återkommer till detta i specialmotiveringen.

Det är heller inte ovanligt att två hyresgästorganisationer konkurrerar om rätten att förhandla för en viss grupp hyresgäster (se t. ex. RBD 9:80 och 31:80). I dessa tvister är läget ofta att den berörda gruppen hyresgäster påstår att riksorganisationerna av fastighetsägare och hyresgäster har ett gemensamt intresse av att hyresgästorganisationer som står utanför den etablerade hyresgäströrelsen inte får förhandlingsrätt. Jag vill inte utesluta att det även för dessa och andra liknande tvister ibland kan finnas ett behov av en särskild sammansättning.

Samtidigt finns det skäl att understryka vad som sägs i promemorian att flertalet av de ärendetyper som handläggs vid hyresnämnderna och i bostadsdomstolen inte berör organisationerna på ett sådant sätt att nämndernas eller domstolens opartiskhet kan sättas i fråga utifrån de synpunkter som nu diskuteras. Enbart den omständigheten att en intresseledamot har utsetts efter förslag av exempelvis Hyresgästernas Riksförbund innebär givetvis inte att han är jävig att delta i handläggningen av t. ex. ärenden angående förlängning av hyresavtal (12 kap. 49 § JB) eller ändring av hyresvillkor (12 kap. 54 § JB). Inte heller är detta förhållande ägnat att rubba förtroendet för hans opartiskhet i ärenden angående godkännande av överenskommelse om avstående av besittningsskydd beträffande bostad eller lokal (12 kap. 45 § JB resp. 12 kap. 56 § JB). Ärenden angående medling eller skiljedom utgör enligt min mening inte heller något problem i detta hänseende.

Som framhålls i promemorian berörs i vissa typer av ärenden organisationsintressena mera påtagligt. Det gäller sådana ärenden enligt bostadsförvaltningslagen (1977:792) och bostadssaneringslagen (1973:531) där en hyresgästorganisation är sökande, och ärenden enligt lagen (1975:1132) om förvärv av hyresfastighet m. m. där en hyresgästorganisation som berörs av en ansökan om tillstånd enligt lagen skall anses som sökandens motpart. Även i de nu angivna fallen bör det dock – som framhålls i promemorian och som godtagits under remissbehandlingen – i princip vara möjligt för intresseledamöter med anknytning till den berörda hyresgästorganisationen att delta i prövningen av ärendet. Här har hyresvärdorganisationen och hyresgästorganisationen inget gemensamt intresse, och intressebalansen mellan intresseledamöterna i nämnden eller domstolen kan därför inte anses rubbad. En annan sak är att en intresseledamot med anknytning till en hyresgästorganisation ändå kan anses jävig i dessa ärenden på grund av de allmänna jävsreglerna i 4 kap. 13 § RB, t. ex. i sådana fall där intresseledamoten innehar styrelseuppdrag i den organisation som är part i målet.

För *arrendenämnderna* är i enlighet med vad som anförs i promemorian läget ett annat. Tvisterna på arrendeområdet berör inte organisationsintressen på ett sådant sätt att intresseledamöterna från de synpunkter som här är aktuella skulle kunna betraktas som partiska vid handläggningen av sådana mål. Organisationerna på arrendemarknaden har inte heller ställning av part i arrendecärenden. Jag anser därför i likhet med de remissinstanser som har uttalat sig i frågan att det inte föreligger något behov av ändrade regler för arrendenämndernas del.

2.2.3 Arbetsmarknads- och socialförsäkringsområdet

I *arbetsdomstolen*, som är landets äldsta nu fungerande specialdomstol, har frågorna om domarnas självständighet och opartiskhet haft en fortlöpande aktualitet alltsedan domstolens tillkomst. Riksdagen har återkommande behandlat motioner i vilka olika betänkligheter har framförts mot domstolens sammansättning. Motionerna har avslagits av riksdagen (se t. ex. AU 1987/88:8 s. 25).

Som har framhållits i promemorian är det väsentligen i två typer av situationer som problem liknande dem som förekommer i Langborger-målet kan komma upp i arbetsdomstolen. Det ena typfallet är att en enskild arbetstagare, som är oorganiserad eller som inte stöds av sin fackliga organisation, driver en tvist mot sin arbetsgivare t. ex. i ett anställningsskyddsärende. Arbetstagaren kan i sådana fall – med eller utan fog – uppfatta situationen på det sättet att både den fackliga organisationen och arbetsgivaren är hans motståndare. Det andra typfallet är att en facklig minoritetsorganisation, som konkurrerar med någon etablerad facklig organisation på ett visst område, tvistar med en arbetsgivare om t. ex. rätten att teckna kollektivavtal och i samband med det gör gällande att arbetsgivaren har kränkt organisationens fackliga rättigheter i något avseende. För minoritetsorganisationen kan såväl den etablerade fackföreningen som arbetsgivaren och dennes arbetsgivarorganisation framstå som motparter med gemensamma intressen gentemot minoritetsorganisationen.

Ser man till den förra typen av fall kan det t. ex. gälla den situationen att en arbetstagare som har blivit uppsagd från sin anställning på grund av samarbetssvårigheter inte stöds i tvisten med arbetsgivaren av den fackliga organisation han tillhör. Anledningarna till att det förhåller sig på det sättet kan variera. Ett skäl kan vara att organisationen anser att medlemmens talan är utsiktslös. Ett annat skäl kan vara att organisationen inte vill ta ställning i en konflikt mellan flera medlemmar och därför väljer att förhålla sig passiv. En annan situation hänförlig till denna kategori tvister är att en oorganiserad arbetstagare gör gällande att han är berättigad till lön motsvarande den som utgår till medlemmar som tillhör den avtalsslutande organisationen på arbetsplatsen (se AD 1983 nr 184).

Med ledning av europadomstolens uttalanden i Langborger-målet anser jag att de intressemotsättningar som kan föreligga i denna typ av tvister inte är sådana som ger upphov till en situation motsvarande den i Langborger-målet. Ett utmärkande drag för den typ av tvist som enligt europadomstolen skapar problem är att organisationerna på båda sidor skall ha

ett gemensamt intresse som är motsatt partens intresse. I de exempel jag nämnt från arbetsdomstolen kan det knappast göras gällande att den fackliga organisationen har ett organisationsintresse att motarbeta den enskilde arbetstagaren. Som kommer att framgå av det följande är också arbetsdomstolens sammansättningsregler sådana att de organisationsintressen som kan förekomma i olika tvister inte får samma genomslag i arbetsdomstolen som i t. ex. bostadsdomstolen.

När det gäller de andra typfallen av tvister, alltså de som rör fackliga minoritetsorganisationer, finner man flera på föreningsrättens område. Särskild uppmärksamhet har några avgöranden rörande föreningsrättskränkning rönt från mitten av 1940-talet, de s. k. syndikalismålen (se AD 1945 nr 35, 36, 77 och AD 1946 nr 41, 59, 64).

I dessa mål gällde frågan om en arbetsgivare kunde kräva att en arbetstagar för att behålla sin anställning i företaget skulle vara organiserad, inte bara i den fackförening han redan tillhörde (syndikalisterna) utan också i det fackförbund med vilket arbetsgivaren hade träffat kollektivavtal (LO-förbundet). Arbetsgivaren hade genom en s. k. organisationsklausul i kollektivavtalet åtagit sig att anställa endast arbetstagar anslutna till LO-förbundet. Förbundet hävdade att arbetsgivaren inte gjorde sig skyldig till föreningsrättskränkning om han enbart ställde som villkor för fortsatt anställning att arbetstagar anslöt sig till den kollektivavtalsbärande organisationen. Kränkning av föreningsrätten förelåg enligt förbundet först om arbetsgivaren fördrade utträde ur den konkurrerande syndikalistiska organisationen. Stadgemässigt var arbetstagar fria att tillhöra båda organisationerna.

I arbetsdomstolen förenade sig arbetsgivar- och arbetstagarledamöterna om åsikten att kravet på dubbel fackföreningstillhörighet inte innebar en kränkning av föreningsrätten. De tre ämbetsmannaledamöterna, som stannade i minoritet, ansåg att dubbelt medlemskap i längden inte var hållbart. De framhöll att de konkurrerande fackföreningarna var och en krävde solidaritet med den egna organisationen och den som hade dubbelt medlemskap därför lätt kunde bli utsatt för misstro och trakasserier från båda sidor.

I en anmälan till justitieombudsmannen (JO) påtalade syndikalisterna arbetsdomstolens rättstillämpning. JO, som ansåg att avgörandet inte stod i överensstämmelse med grunderna för gällande bestämmelser om föreningsrätt, vände sig till regeringen med begäran om lagändring. Innan någon sådan aktualiserades kom emellertid samma fråga upp till bedömning i målet AD 1948 nr 21, varvid domstolen ändrade ståndpunkt. En enhällig domstol följde ämbetsmannaledamöternas linje och bedömde kravet på dubbel fackföreningstillhörighet som en kränkning av föreningsrätten.

Efter tillkomsten av anställningsskyddslagen år 1974 har organisationsklausulernas betydelse minskat avsevärt. De förekommer numera sparsamt i kollektivavtalen och några tvister motsvarande syndikalismålen förekommer inte längre i praktiken.

En liknande situation som den i syndikalismålen kan uppkomma i mål som rör gransknings- och mättningsarvoden (se t. ex. AD 1977 nr 222 och

1978 nr 94). I vissa kollektivavtal, främst på byggnadsområdet, finns bestämmelser om att den kollektivavtalsbärande fackliga organisationen har rätt att fortlöpande granska löneförhållandena vid ackords- och tidlönearbete. Som ersättning för organisationens granskningsarbete skall avdrag göras med viss procent på arbetarnas löner, även beträffande sådana arbetare som tillhör t. ex. en konkurrerande syndikalistisk organisation. I de föreningsrättstvister som kan uppkomma med anledning av detta mellan på ena sidan den syndikalistiska fackföreningen och dess medlemmar och på andra sidan arbetsgivaren finns det anledning att räkna med att den kollektivavtalsbärande fackliga organisationen, ofta något LO-förbund på byggnadsområdet, har intressen som är motsatta syndikalisternas intressen.

Situationen i de nu angivna fallen är dock enligt min mening knappast densamma som den situation som förelåg i Langborger-målet. Jag anser att man i dessa fall inte med fog kan påstå att de organisationer som har företrädare i domstolen har ett i tvisten gemensamt intresse på det sätt som var fallet i Langborger-målet (se de i avsnitt 2.2.1 angivna besluten av europakommissionen i ärendena 12259/86 och 12733/87).

Oavsett hur det förhåller sig med detta menar jag emellertid – i likhet med vad som anförs i promemorian – att det föreligger en väsentlig skillnad som har att göra med hur arbetsdomstolen är sammansatt. Reglerna för arbetsdomstolens sammansättning medger en större flexibilitet än reglerna för bostadsdomstolens sammansättning, vilket främst hänger samman med att organisationsbildningen är mer utvecklad på arbetsmarknaden och inte lika homogen som på bostadsområdet. Arbetsdomstolen sammanträder i de nu angivna målen i s. k. allmän sammansättning. Detta innebär att intresseledamöterna består av företrädare för LO, TCO, SAF och den offentliga sektorns arbetsgivare, dvs. Svenska kommunförbundet, Landstingsförbundet och staten. Den allmänna sammansättningen har således partsföreträdare från hela arbetsmarknaden och med den organisationsstruktur som finns på arbetsmarknaden innebär det att intresseledamöterna har anknytning till olika organisationer. Arbetsdomstolens sammansättning i dessa mål lämnar därför enligt min mening inte utrymme för ett sådant speciellt partsinflytande som kan föreligga i bostadsdomstolen där intresseledamöterna har anknytning till ett fåtal tongivande organisationer.

Jag vill erinra om att bostadsdomstolen i Langborger-målet bestod av fyra ledamöter. Av dessa var två lagfarna ledamöter och två intresseledamöter. Intresseledamöterna hade utsetts efter förslag av Svenska Fastighetsägareförbundet och Hyresgästernas Riksförbund (se avsnitt 2.1.2).

Sammanfattningsvis anser jag alltså att det i arbetsdomstolen inte skall behöva uppstå en situation liknande den i Langborger-målet, nämligen att intresseledamöterna kommer från organisationer som har ett gemensamt intresse som är motsatt den ena partens intresse i tvisten och att den intressebalans som skall finnas i domstolen kan antas vara rubbad. Detta synes också vara uppfattningen hos det stora flertalet remissinstanser som har uttalat sig i frågan. Min slutsats är därför att europadomstolens dom i

Langborger-målet inte ger anledning att vidta några ändringar för arbetsdomstolens del.

Försäkringsöverdomstolen är en förvaltningsdomstol. Där förekommer – till skillnad från vad som är fallet i arbetsdomstolen och bostadsdomstolen – inga civilrättsliga tvister. De mål som förekommer innebär tillämpning av olika lagar på socialförsäkringens område, t.ex. lagen (1962:381) om allmän försäkring och lagen (1976:380) om arbetsskadeförsäkring. Några sådana motstående intressen mellan enskilda personer och organisationer som förekom i Langborger-målet finns enligt min mening inte på detta område. Inte heller för försäkringsöverdomstolens del finns därför något behov av att ändra reglerna.

2.2.4 Konsumentområdet

Den organisationsbildning som förekommer på bostadsmarknaden och arbetsmarknaden har ingen direkt motsvarighet på konsumentområdet. Konsumentkollektivets intressen i rättsliga frågor kanaliseras i stor utsträckning genom KO och NO, som med stöd av konsumentlagstiftningen m. m. skall ta tillvara bl. a. konsumenternas intressen. Det övervägande antalet ärenden hos *marknadsdomstolen* har följaktligen inte karaktären av tvistemål mellan enskilda parter eller organisationer utan grundas på ansökningar av KO resp. NO om att ett visst slags förbud eller åliggande skall meddelas en näringsidkare. Flera av de förutsättningar som i enlighet med vad jag tidigare har utvecklat är nödvändiga för att en bristande intressebalans liknande den som förelåg i Langborger-målet skall uppkomma föreligger således typiskt sett inte i målen i marknadsdomstolen.

Även när det gäller reglerna för marknadsdomstolens sammansättning föreligger skillnader i jämförelse t. ex. med reglerna för bostadsdomstolen eller arbetsdomstolen. Intresseledamöterna i marknadsdomstolen är inte föreslagna av organisationer verksamma inom en viss sektor av näringslivet, t. ex. arbetsmarknaden, utan de nominerande organisationerna har sammantaget en större bredd. Tre ledamöter utses efter förslag av näringslivsorganisationer och tre av konsument- och arbetstagarorganisationer. De sex ordinarie intresseledamöterna i domstolen har sin resp. anknytning till Sveriges Industriförbund, Grossistförbundet Svensk Handel, Sveriges Köpmannaförbund, LO, TCO och Kooperativa Förbundet. Några andra näringslivsorganisationer samt SACO/SR har nominerat suppleanter.

Med hänsyn till det nu anförda instämmer jag i promemorians slutsats att det inte på grund av artikel 6 i europakonventionen finns något behov av att ändra reglerna för marknadsdomstolen.

De omständigheter som jag nu har nämnt beträffande marknadsdomstolen gäller väsentligen också för *allmänna reklamationsnämnden*. Härtill kommer att ett beslut av nämnden inte är verkställbart som t. ex. en domstols dom utan endast har karaktären av rekommendation till parterna om hur tvisten bör lösas. Med hänsyn till det sagda ansluter jag mig till vad som anförs i promemorian om att det inte heller för allmänna reklamationsnämnden finns något behov av ändrade regler.

Mina nu redovisade ställningstaganden vad gäller reformbehovet på

2.3 Reglerna för bostadsdomstolens och hyresnämndernas sammansättning

Mitt förslag: Reglerna för bostadsdomstolens och hyresnämndernas sammansättning ändras i sådana mål där det med nuvarande sammansättningsregler kan antas att en parts talan i målet kan stå i strid med ett gemensamt intresse hos de organisationer som intresseledamöterna i domstolen eller nämnden har anknytning till. Dessa mål skall i stället handläggas av enbart juristdomare. Hyresnämnderna skall avgöra målen med två lagfarna ledamöter och bostadsdomstolen med tre lagfarna ledamöter.

Promemorians förslag: Hyresnämndernas och bostadsdomstolens sammansättning skall även i de ifrågakvarande målen bestå av lagfarna ledamöter och intresseledamöter. Intresseledamöterna får dock inte ha anknytning till organisationer som berörs av tvisten.

Remissinstanserna: Flertalet remissinstanser har tillstyrkt promemorians förslag eller lämnat det utan erinran. Några remissinstanser har förordat att bostadsdomstolen och hyresnämnderna i de angivna fallen består av enbart juristdomare. Ett par remissinstanser har lämnat lagtekniska synpunkter på förslaget.

Skälen för mitt förslag: När man skall bedöma hur ändringarna i den svenska lagstiftningen skall utformas för att tillgodose europakonventionens krav på opartiska och oavhängiga domstolar finns det skäl att först överväga vilket förhållande som råder mellan reglerna om domstolar och nämnders sammansättning och de allmänna reglerna om jäv. Dessa båda regelkomplex har jag i det föregående behandlat i avsnitten 2.1.3 och 2.1.4.

Jävsreglerna i 4 kap. 13 § RB bygger på tanken att en enskild domare har en viss relation till tvisteföremålet eller till någon av parterna, vilket gör honom olämplig att avgöra tvisten. Jävet verkar mot domaren personligen och det är fullt möjligt att byta ut honom mot en annan domare som inte har denna relation.

I fråga om intresseledamöter och kravet på opartiskhet och oavhängighet enligt europakonventionen är det signifikativa inte någon personlig relation mellan ledamoten och tvisteföremålet eller parterna som gör ledamoten olämplig som domare i det aktuella målet. Det är inte heller möjligt att byta ut intresseledamoten mot någon annan intresseledamot, föreslagen av samma organisation. I stället är det ledamoten som representant för det intresse han företräder som är problemet. Saken kan uttryckas så att det är det organisationsintresse som ledamoten företräder som inte skall ha plats i domstolen i den aktuella typen av mål.

Det nu anförda innebär – som anføres i promemorian – att en sådan jävssituation som förelåg i Langborger-målet inte skall lösas genom att

man ändrar jävsreglerna i rättegångsbalken. Det är i stället sammansättningsreglerna för domstolarna och nämnderna som behöver ändras. Detta synes också vara remissinstansernas uppfattning.

I tidigare avsnitt har jag konstaterat att det med anledning av artikel 6 i europakonventionen föreligger ett behov av att ändra lagstiftningen såvitt gäller bostadsdomstolen. Även beträffande hyresnämnderna föreligger ett sådant behov. Däremot behövs enligt min mening inga lagändringar för övriga specialdomstolar och nämnder med intresserepresentation. I vilken sammansättning skall då de nu aktuella tvisterna i bostadsdomstolen och hyresnämnderna prövas?

Ett alternativ som förs fram i promemorian är att låta nämndemän från de allmänna domstolarna delta i handläggningen av de mål som här avses i stället för intresseledamöter. Lekmannainslaget i bostadsdomstolen eller hyresnämnderna skulle därigenom kunna bevaras samtidigt som företrädare för de organisationer som har intressen i tvisten inte skulle behöva delta. Knappast någon remissinstans har emellertid velat förorda den lösningen. Även jag anser att vägande invändningar kan riktas mot ett sådant förslag. Den viktigaste invändningen är kanske att nämndemännen saknar den särskilda erfarenhet och kunskap på bostadsområdet som intresseledamöterna besitter. En sådan ordning skulle därmed strida mot en bärande tanke bakom de nuvarande sammansättningsreglerna, nämligen att det vid prövningen av hyres- och bostadsrättstvister skall delta ledamöter med särskild erfarenhet och kunskap på området.

Den lösning som förordas i promemorian är i stället att intresseledamöter som inte har anknytning till någon organisation som berörs av tvisten skall delta i de ifrågavarande målen. Därigenom skulle man enligt promemorian lösa jävsproblemet inom ramen för bostadsdomstolens och hyresnämndernas befintliga system med intresseledamöter. Flertalet remissinstanser har tillstyrkt det förslaget eller lämnat det utan erinran.

Som har framgått av den tidigare redogörelsen finns det flera organisationer som föreslår intresseledamöter till bostadsdomstolen resp. hyresnämnderna. Den nuvarande ordningen är emellertid så till vida låst som den i princip inte tillåter att andra ledamöter än sådana från de förslagsställande organisationerna på ett visst område deltar i prövningen av tvister från just detta område (se prop. 1988/89:95 s. 71 f.). Om bostadsdomstolen, som t. ex. i Langborger-målet, har att pröva en hyrestvist mellan en hyresgäst och en privat fastighetsägare, tillåter inte de nuvarande sammansättningsreglerna annat än undantagsvis att andra intresseledamöter deltar än sådana som har utsetts efter förslag av Sveriges Fastighetsägareförbund och Hyresgästernas Riksförbund. Skulle tvisten i stället gälla en hyresgäst som hyr sin lägenhet av ett allmännyttigt bostadsföretag, innebär de nuvarande sammansättningsreglerna att intresseledamöter med anknytning till Sveriges Allmänna Bostadsföretag (SABO) och Hyresgästernas Riksförbund företrädesvis skall delta i handläggningen.

I promemorian föreslås alltså att intresseledamöter med anknytning till organisationer utanför det ifrågavarande tvistområdet skall delta i de nu aktuella fallen. I en tvist motsvarande den som förelåg i Langborger-målet skulle t. ex. intresseledamöter kunna delta som på fastighetsägarsidan har

anknytning till HSBs Riksförbund eller Riksbyggen och på hyresgästsidan till Sveriges Köpmannaförbund. Den senare organisationen föreslår intresseledamöter till domstolen som skall delta vid prövningen av tvister som rör lokalhyresgäster (jfr avsnitt 2.1.3.1).

Några remissinstanser har ställt sig kritiska till promemorians förslag i detta hänseende. De menar att intresseledamöter utan anknytning till de organisationer som berörs av tvisten inte kan anses ha erforderlig erfarenhet och kunskap på det aktuella området. Det framhålls också av remissinstanserna att antalet mål som på detta sätt kan bli aktuella för sådana ledamöter är begränsat och att de föreslagna ledamöterna därför inte heller genom sitt deltagande kan förväntas erhålla tillräcklig erfarenhet och kunskap. Dessa remissinstanser har därför i allmänhet förordat att sammansättningen i dessa mål består av enbart juristdomare.

Även jag ser problem med den lösning som förordas i promemorian. Det kan inte bortses från att en intresseledamot med erfarenhet och kunskap från lokalhyresgästområdet saknar de särskilda insikter om bostadsförhållanden som enligt nuvarande regler utgör själva grundvalen för intresseledamöternas medverkan i dessa typer av tvister. Även om en sådan intresseledamot har en allmän erfarenhet och kunskap om hyres- och bostadsrättsmarknaden, är det tydligt att han kan ha klart sämre förutsättningar än övriga ledamöter i den sammansättning som skulle vara aktuell i denna typ av mål att sätta sig in i och bedöma tvistefrågorna. En sådan ordning skulle alltså kunna leda till en obalans i domstolens eller nämndens sammansättning som typiskt sett är ägnad att vara till nackdel framför allt för hyresgästsidan i målet. Den brist som på detta sätt är förenad med promemorians förslag bedömer jag som så väsentlig att jag inte är beredd att föreslå en sådan ordning.

Som jag ser det är i stället alternativet med enbart juristdomare att föredra. Flera av remissinstanserna har också, som jag nyss nämnde, förordat detta alternativ. Det finns då enligt min mening två vägar att välja mellan; antingen låter man den nuvarande sammansättningen i bostadsdomstolen och hyresnämnderna vara oförändrad i dessa mål och ärenden med undantag för att intresseledamöter inte skall delta, eller också tillför man domstolen eller nämnden ytterligare juristdomare för att kompensera bortfallet av intresseledamöter. Om man väljer det senare alternativet, uppkommer frågan hur många juristdomare som bör delta vid prövningen av dessa mål och ärenden.

Det första alternativet skulle innebära att de aktuella ärendena i hyresnämnderna skulle avgöras av en lagfaren ledamot. Enligt min mening skulle en sådan ordning i många fall kunna vara tillfredsställande. De ärenden som i dag får avgöras av ensamdomare i hyresnämnderna är emellertid sådana tvister i vilka saken är uppenbar eller där parterna samtycker till det (se 2 § andra stycket och 5 § tredje stycket nämndlagen). De nu aktuella ärendena är inte typiskt sett av enklare beskaffenhet. De kan innehålla nog så komplicerade rättsfrågor och även i övrigt kräva ingående och noggranna överväganden i principiellt viktiga frågor. Jag är därför tveksam till, åtminstone innan ytterligare erfarenheter vunnits, om målen är av sådant slag att de över lag bör handläggas av ensamdomare.

Jag förordar i stället att hyresnämnderna i dessa ärenden – i stället för intresseledamöter – tillförs ytterligare juristdomare. Det finns därvid enligt min mening inte anledning att gå så långt som till en sammansättning med tre lagfarna ledamöter. Redan genom att tillföra nämnden ytterligare *en* lagfaren ledamot uppnås många av de fördelar som är förknippade med en juristkollegial sammansättning (se SOU 1987:46 s. 228, jämför även s. 185 och prop. 1988/89:95 s. 62). En sammansättning med två lagfarna ledamöter är också väsentligt enklare att hantera rent praktiskt i en organisation som i så stor utsträckning som hyresnämndsorganisationen består av mycket små enheter. Jag förordar därför att hyresnämnderna i de ärenden som nu är aktuella skall bestå av två lagfarna ledamöter.

Med denna lösning för hyresnämndernas del är det naturligt att även bostadsdomstolen i mål som överklagas dit tillförs ytterligare *en* lagfaren ledamot, och att domstolen således i dessa mål skall bestå av tre lagfarna ledamöter.

En annan fråga som har aktualiserats under remissbehandlingen av promemorian gäller den lagtekniska utformningen av förslagen. I promemorians lagförslag anges i förhållandevis allmänna ordalag i vilka måltyper som de nya sammansättningsreglerna skall tillämpas. Flera remissinstanser har vänt sig mot detta och menat att man i klarhetens intresse uttryckligen i lagtexten bör ange vilka måltyper som avses. Jag har förståelse för det. Det är angeläget att de nya reglerna kan tillämpas på ett enkelt och likformigt sätt av bostadsdomstolen och hyresnämnderna, och att reglerna även i övrigt framstår som tydliga för de parter som vänder sig till dessa instanser för att få sina tvister lösta.

Samtidigt står det klart, att även om det finns vissa måltyper där den särskilda sammansättningen alltid skall användas och som därför kan särskilt anges i lagtexten, det också kan finnas fall där det beror av omständigheterna i det enskilda målet om reglerna bör bli tillämpliga. Det kan också finnas situationer som för närvarande inte kan förutses där det föreligger ett behov av särskild sammansättning. Jag anser med hänsyn härtill att det i lagtexten, vid sidan av en uppräknings av vissa måltyper för vilka reglerna skall tillämpas undantagslöst, behövs en kompletterade regel efter mönster av vad som föreslås i promemorian. Jag återkommer i specialmotiveringen till den närmare utformningen av dessa regler.

2.4 Intresseledamöter m. fl. som partsombud

Mitt förslag: Intresseledamöter i hyresnämnderna, bostadsdomstolen och arbetsdomstolen får inte uppträda som partsombud i den nämnd eller domstol där de är förordnade att tjänstgöra. Motsvarande skall gälla för andra icke lagfarna ledamöter i bostadsdomstolen och arbetsdomstolen.

Promemorians förslag: Överensstämmar med mitt med undantag för att

någon sådan begränsning inte föreslås gälla för icke lagfarna ledamöter i bostadsdomstolen.

Remissinstanserna: Samtliga remissinstanser har tillstyrkt promemorians förslag eller lämnat det utan erinran. Några remissinstanser har framhållit att en motsvarande reglering bör gälla också för icke lagfarna ledamöter i bostadsdomstolen.

Skälen för mitt förslag: Även om intresseledamöterna i domstolarna och nämnderna i enlighet med lagstiftarens intention uppfattar sig själva som domare och inte som företrädare för olika partsintressen leder deras arbetsuppgifter utanför domstolen eller nämnden någon gång till en mindre lämplig sammanblandning av de olika uppdragen. Det förekommer t. ex. att en person som har utsetts till ledamot eller ersättare för ledamot i en nämnd eller domstol samtidigt tillhör dem inom organisationen som uppträder som ombud i olika tvister eller som undertecknar organisationens handlingar, t. ex. olika ansökningar och yttranden.

På bostadsområdet finns det t. ex. intresseledamöter med anknytning till olika fastighetsbolag. Dessa personer, som ofta intar en framskjuten position inom företaget, kan samtidigt vara de som företräder bolagen i tvister och även i övrigt har ett bestämmande inflytande över hur bolagen handlar i olika avscenden. Enligt uppgifter från hyresnämnderna är det t. ex. inte ovanligt att en person som är intresseledamot eller ersättare för sådan vid en viss nämnd också uppträder som ombud för ett fastighetsbolag i andra tvister vid nämnden.

Det säger sig självt att en intresseledamot vid en viss domstol eller nämnd inte bör uppträda som ombud vid samma domstol eller nämnd. En sådan ordning är för motparten i tvisten, inte minst i de fall då denne förlorar målet eller ärendet, ägnad att leda till föreställningar om att otillbörlig hänsyn kan ha förekommit och därmed grunda misstro mot rättskipningen. I de allmänna domstolarna gäller sedan gammalt ett förbud för nämndeman att föra annans talan vid den domstol som han tillhör (12 kap. 3 § andra stycket RB). Jag anser – i enlighet med vad som anförts i promemorian – att en motsvarande regel bör införas beträffande intresseledamöter. Som har framhållits av ett par remissinstanser bör regeln ta sikte på intresseledamöter inte bara i hyresnämnderna utan också i bostadsdomstolen. Även för arbetsdomstolens del finns det skäl att införa en sådan regel. I bostadsdomstolen och arbetsdomstolen finns det också icke lagfarna ledamöter som inte har anknytning till någon intresseorganisation, t. ex. teknisk ledamot i bostadsdomstolen. Reglerna bör enligt min mening gälla även för dem.

2.5 Den övre åldersgränsen för intresseledamöter

Mitt förslag: Den nuvarande åldersgränsen vid 70 år för intresseledamöter i hyresnämnder och arrendenämnder avskaffas.

Promemorians förslag: Överensstämmer med mitt.

Remissinstanserna: Det stora flertalet remissinstanser har ställt sig bakom promemorians förslag.

Skälen för mitt förslag: För att få delta som intresseledamot i en arrendenämnd eller hyresnämnd gäller som villkor att man inte har fyllt 70 år (se 2 § tredje stycket och 5 § tredje stycket lagen om arrendenämnder och hyresnämnder). Den som under pågående mandatperiod uppnår 70 års ålder är alltså i princip skyldig att avgå från uppdraget som intresseledamot.

Motsvarande bestämmelser fanns tidigare för nämndemän bl. a. i de allmänna domstolarna men avskaffades i samband med att reglerna för valbarhet till uppdrag som nämndeman ändrades den 1 januari 1989 (se prop. 1987/88:138, JuU 38, SFS 1988:616). Föredragande statsrådet uttalade i propositionen att hon delade den i olika sammanhang hävdade uppfattningen att det från principiell synpunkt är väsentligt att inga övre åldersgränser gäller för offentliga uppdrag (se bl. a. KU 1980/81:8). En övergång till denna princip skulle enligt föredraganden innebära en smidigare anpassning till den faktiska situationen än vad dåvarande regler medgav. Nämndemannauppdraget kom därmed att i detta hänseende jämföras med andra förtroendeuppdrag som erhålls genom val i de kommunala valförsamlingarna.

Jag delar den i promemorian framförda uppfattningen att de skäl som talade för att sjuttioårsgränsen avskaffades för nämndemän i allt väsentligt också gäller för intresseledamöter. Det bör få ankomma på de organisationer som föreslår intresseledamöterna att utan att behöva iakttäta lagfästa begränsningar vad gäller åldern välja de personer som anses mest lämpade för uppdraget. Som framhålls i promemorian innebär detta givetvis ett ökat ansvar för organisationerna vid nomineringarna. Det är därför betydelsefullt att organisationerna gör en noggrann prövning av varje föreslagna ledamots förutsättningar för uppdraget. Som har framhållits under remissbehandlingen av promemorian bör bl. a. beaktas att möjligheterna efter hand minskar för en person som har lämnat det yrkesverksamma livet att upprätthålla de erfarenhets- och kunskapskrav som ställs på en intresseledamot. Även åldersfördelningen bland de övriga intresseledamöterna vid nämnden måste beaktas. Avskaffandet av sjuttioårsgränsen får inte leda till en snedvridning av åldersstrukturen bland intresseledamöterna i riktning mot ökad genomsnittsålder.

2.6 Ikraftträdande m. m.

De nya reglerna föreslås träda i kraft den 1 juli 1991. I övergångshänseende bör föreskrivas att äldre bestämmelser rörande bostadsdomstolens och hyresnämndernas sammansättning alltså skall gälla i mål eller ärenden där handläggning i vilken intresseledamöter har deltagit har påbörjats före ikraftträdandet.

Den nya ordningen kommer inte att medföra några kostnader eller i övrigt något utökat resursbehov för staten.

3 Upprättade lagförslag

Prop. 1990/91:98

I enlighet med vad jag nu har anfört har inom justitiedepartementet upprättats förslag till

1. lag om ändring i lagen (1974:1082) om bostadsdomstol,
2. lag om ändring i lagen (1973:188) om arrendenämnder och hyresnämnder,
3. lag om ändring i lagen (1974:371) om rättegången i arbetstvisiter.

Förslaget under 3 har upprättats i samråd med chefen för arbetsmarknadsdepartementet.

4 Specialmotivering

4.1 Förslaget till lag om ändring i lagen (1974:1082) om bostadsdomstol

10 §

Paragrafen i sin hittillsvarande lydelse innehåller en bestämmelse om att reglerna i 4 kap. RB om jäv mot domare skall gälla också för ledamöterna i bostadsdomstolen.

I 12 kap. 3 § andra stycket RB finns bestämmelser om att en nämndeman i en allmän domstol inte får föra annans talan i den domstol som han själv tillhör. Som har föreslagits i avsnitt 2.4 skall denna bestämmelse gälla också för icke lagfarna ledamöter i bostadsdomstolen, dvs. främst intresseledamöter. Ett nytt andra stycke i den förevarande paragrafen har utformats i enlighet härmed. Bestämmelsen innebär alltså ett förbud för intresseledamöter och tekniska ledamöter som tillhör bostadsdomstolen att uppträda som partsombud i domstolen. Även ersättare för sådan ledamot omfattas av bestämmelsen (6 § andra stycket).

I övrigt har en viss språklig modernisering av paragrafen vidtagits.

14 a §

Paragrafen har utformats som ett undantag från 12–14 §§, som innehåller regler om bostadsdomstolens domförhet i olika typer av mål. I dessa regler anges bl. a. att domstolen skall bestå av lagfarna ledamöter och intresseledamöter när en tvist avgörs. Den närmare innebörden av bestämmelserna har redovisats i avsnitt 2.1.3.1.

I *första stycket* av den nu föreslagna 14 a § föreskrivs att sammansättningsreglerna i 12–14 §§ inte skall tillämpas i vissa angivna mål. Dessa mål anges under tre punkter. Hur bostadsdomstolen skall vara sammansatt i sådana mål framgår av paragrafens tredje stycke.

Bestämmelserna i *punkt 1* avser bl. a. tvister av den typ som Langborgermålet gällde, dvs. när fråga är om en förhandlingsklausul skall bibehållas i ett hyresavtal enligt 2 § hyresförhandlingslagen. Som har framhållits i den allmänna motiveringen är situationen i dessa mål normalt den att en

enskild hyresgäst, som inte är medlem i en hyresgästorganisation eller som tillhör en annan hyresgästorganisation än den som har träffat avtal med hyresvärd, är missnöjd med att hyran för hans lägenhet bestäms efter förhandlingar mellan organisationer som han inte tillhör och kanske inte heller har förtroende för. Hyresgästens intresse av att få bort förhandlingsklausulen kan i en sådan situation stå i strid med det intresse som de avtalsslutande organisationerna normalt har av att bibehålla klausulen. Med hänsyn till att intresseledamöterna i domstolen med anknytning till de avtalsslutande organisationerna i ett sådant mål generellt sett kan antas ha ett gemensamt intresse som står i strid med hyresgästens intresse, bör de inte delta vid prövning av tvisten.

En motsvarande situation kan uppstå för det fall att fråga är om att *införa* en förhandlingsklausul i ett hyresavtal. En hyresvärd som enligt 12 kap. 51 § första stycket JB vill ändra hyresvillkoren i ett hyresförhållande kan t. ex. begära att en förhandlingsklausul skall tas in i avtalet. Även i ett sådant fall kan hyresgästen ha anledning befara att en intressegemenskap kan finnas hos de avtalsslutande organisationerna i frågan. Bestämmelsen täcker även den situationen.

Undantaget enligt den ifrågavarande punkten från de sammansättningsregler som följer av 12–14 §§ gäller alla mål enligt 2 § hyresförhandlingslagen där fråga är om att införa eller bibehålla en förhandlingsklausul i ett hyresavtal. Det är möjligt att det i något av dessa mål visar sig att hyresgästen inte kan sägas ha något intresse som står i strid med de avtalsslutande organisationernas intressen. Hyresgästen kanske tillhör och är verksam inom den berörda hyresgästföreningen och har andra grunder för sin talan än att han är missnöjd med föreningens sätt att sköta hyresförhandlingarna. För tillämpningen av den nu aktuella bestämmelsen saknar emellertid sådana omständigheter betydelse. Domstolen skall inte vid tillämpning av bestämmelserna göra någon bedömning i det enskilda fallet av om det föreligger motstridiga intressen i den mening som nyss angavs. Bestämmelsen är i stället utformad så att samtliga mål av den ifrågavarande typen skall undantas från de sammansättningsregler som följer av 12–14 §§.

Reglerna i *punkt 2* tar sikte på mål där fråga är om ersättning enligt 20 § hyresförhandlingslagen till en hyresgästorganisation för dess förhandlingsarbete. Enligt nämnda paragraf får avtalsslutande parter på bostadsmarknaden i en förhandlingsöverenskommelse bestämma att förhandlingsersättning till hyresgästföreningen skall ingå i hyran för de lägenheter som omfattas av överenskommelsen. För den enskilde hyresgästen utgör alltså förhandlingsersättningen en del av hyran. Beloppet får enligt bestämmelsen inte överstiga vad som kan anses vara skäligt med hänsyn till hyran i övrigt, förhandlingskostnadernas storlek och övriga omständigheter.

De mål i bostadsdomstolen i vilka en tillämpning av 20 § hyresförhandlingslagen aktualiseras innebär som regel att den hyresgäst som begär att få ersättningen prövad har intressen som står i strid med hyresgästföreningens och hyresvärdens gemensamma intressen. Dessa mål skall därför enligt den förevarande punkten alltid prövas av bostadsdomstolen i en annan sammansättning än vad som följer av 12–14 §§.

De mål som här avses gäller kanske främst den situationen att en

hyresgäst begär att få skäligheten av en överenskommelse om förhandlingsersättning prövad. Men det kan också gälla mål där hyresgästen t. ex. påstår att förhandlingsersättningen har lett till diskriminering i hyressättningen mellan hyresgäster som är medlemmar i föreningen och hyresgäster som inte är medlemmar. Hyresgästen gör kanske gällande att hyran för icke-medlemmar på grund av den överenskomna förhandlingsersättningen är högre än hyran för medlemmar eller att icke-medlemmar får betala för verksamhet som de inte får del av. I dessa mål skall alltså bostadsdomstolens sammansättning bestämmas med utgångspunkt från bestämmelserna i tredje stycket.

Vad nu sagts gäller i princip även för det fall att den fråga som rör 20 § hyresförhandlingslagen utgör endast en del av målet och den återstående delen – om den prövades fristående – skulle avgöras i den sammansättning som föreskrivs i 12–14 §§ (se RBD 17:85). Är det fråga om flera mål som handläggs i samma rättegång (kumulation), kan dock den särskilda sammansättningen – om det i övrigt inte anses olämpligt – vara en grund för att särskilja målen och pröva dem i skilda sammansättningar (14 kap. 6 § RB). Rör det sig i stället om ett mål där frågan om förhandlingsersättningens storlek utgör endast en av flera alternativa grunder till ett yrkande i målet, får målet prövas i den särskilda sammansättning som anges i paragrafens tredje stycke, även såvitt avser de grunder som inte annars skulle omfattas av den förevarande paragrafen.

Undantaget i *punkt 3* avser mål som gäller prövning av hyresvillkor enligt 22 § hyresförhandlingslagen i fall då tillämpning av 21 § samma lag aktualiseras. Även i dessa fall föreligger normalt sett ett gemensamt intresse mellan hyresvärd- och hyresgästorganisationerna som står i strid med intresset hos den hyresgäst som är part i målet. Enligt 22 § hyresförhandlingslagen har en hyresgäst rätt att ansöka om ändring av en förhandlingsöverenskommelse som har träffats om hyran eller annat hyresvillkor i den del som avser honom. Begär hyresgästen en sådan ändring och gör gällande att överenskommelsen strider mot bestämmelserna i 21 § samma lag, skall alltså den saken prövas av bostadsdomstolen i den sammansättning som anges i paragrafens tredje stycke. Enligt 21 § hyresförhandlingslagen skall lika stora lägenheter i ett hus åsättas samma hyra, om det inte föreligger skillnad mellan dem i fråga om bruksvärdet. De särskilda sammansättningsreglerna kan t. ex. bli tillämpliga i mål där en hyresgäst med stöd av likabehandlingsprincipen i 21 § hyresförhandlingslagen påstår att en förhandlingsöverenskommelse som har träffats innebär hyresdiskriminering och att diskrimineringen beror på att han är oorganiserad eller att han är medlem i en hyresgästorganisation som inte är part i förhandlingsöverenskommelsen.

Reglerna blir däremot inte tillämpliga i sådana fall där en prövning enligt 22 § hyresförhandlingslagen av en förhandlingsöverenskommelse inte innebär tillämpning av 21 §. Ett exempel på den situationen är att hyran enligt förhandlingsöverenskommelsen skall prövas med hänsyn till reglerna om en bostadslägenhets bruksvärde enligt 12 kap. 55 § JB.

Vad som sagts under punkten 2 i fråga om kumulerade mål och om mål

som innehåller alternativa grunder för ett yrkande, gäller även de mål som avses under punkten 3.

I *andra stycket* anges att undantag från de vanliga sammansättningsreglerna också gäller i andra mål, där de intresseledamöter som enligt dessa regler skulle ha deltagit vid prövningen av målet har anknytning till organisationer som kan antas ha ett gemensamt intresse som står i strid med den ena partens intresse i tvisten. Uttrycket ”gemensamt intresse som står i strid med den ena partens intresse” knyter an till europadomstolens uttalanden i Langborger-målet. I den allmänna motiveringen (avsnitten 2.2.1 och 2.2.2) har närmare belysts vilka omständigheter som i ett enskilt fall bör föreligga för att man skall kunna anta att ett sådant gemensamt intresse finns hos organisationerna.

Bestämmelsen i andra stycket skall ses som ett komplement till de i första stycket angivna måltyperna under punkterna 1 – 3. Till skillnad från reglerna i första stycket i vilka det uttryckligen anges vilka mål som avses, innehåller andra stycket en allmän regel som fångar upp andra målkategorier där problemet kan förekomma. Det är inte möjligt att närmare ange i vilka mål bestämmelsen i andra stycket kan komma att tillämpas. I vilken utsträckning det föreligger en situation som här avses får avgöras från fall till fall. Möjligen kan det i andra mål enligt hyresförhandlingslagen t. ex. om rätt till förhandlingsordning (9 §) och förlängning av förhandlingsordning (13 §) uppkomma situationer där ett partsintresse kan antas stå i strid med ett hos intresseledamöterna gemensamt motstående intresse. Det får bli en uppgift för rättstillämpningen att med ledning av de syften som bär upp regeln i andra stycket avgöra dess närmare tillämpningsområde.

Det skall tilläggas att det i departementspromemorians lagförslag upptogs ytterligare ett rekvisit för tillämpning av den särskilda sammansättningsregeln, nämligen att den bristande intressebalansen skulle vara ägnad att rubba förtroendet för ledamöternas opartiskhet. Som har påpekats under remissbehandlingen är emellertid en sådan uttrycklig förutsättning överflödigt; det får anses ligga i sakens natur att en potentiell förtroenderubbning föreligger så snart en intressekonflikt av det slag som anges i andra stycket föreligger.

Föreligger en sådan situation som avses i första eller andra stycket skall alltså sammansättningsreglerna i 12–14 §§ inte tillämpas. I stället skall enligt den föreslagna paragrafens *tredje stycke* bostadsdomstolen bestå av tre lagfarna ledamöter. Några intresseledamöter skall alltså inte delta vid handläggningen av dessa mål. Det kan tilläggas att bostadsdomstolen vid prövning av frågan om den särskilda sammansättningen skall användas eller inte i ett visst mål enligt bestämmelsen i 12 § andra stycket är domförd med tre lagfarna ledamöter.

2 §

Paragrafen består i sin hittillsvarande lydelse av fyra stycken. I *tredje* stycket anges vissa villkor som måste vara uppfyllda för att en intresseledamot skall kunna bli förordnad som ledamot i arrendenämnd. Bl. a. gäller för närvarande som villkor att ledamoten inte har fyllt 70 år. I enlighet med vad som föreslås i avsnitt 2.5 skall någon sådan övre åldersgräns inte längre gälla för intresseledamöter. Tredje stycket i den föreslagna lydelsen har utformats i enlighet med det. De nya reglerna kommer också att gälla för intresseledamöter i hyresnämnd, se 5 § tredje stycket som hänvisar till bestämmelserna i 2 § andra – fjärde styckena. I övrigt är bestämmelserna i 2 § oförändrade.

5 §

Paragrafens *första stycke* innehåller regler om hyresnämndernas sammansättning i olika typer av ärenden. Som huvudregel anges att en nämnd består av en lagfaren ordförande och två intresseledamöter, om inte annat följer av tredje stycket. Av tredje stycket framgår att en nämnd vid prövning av fråga som inte avgörs genom skiljedom kan bestå av endast en lagfaren ordförande, om parterna samtycker till det eller saken är uppenbar. I den föreslagna lydelsen görs den rent redaktionella förändringen att undantaget från huvudregeln om en nämnds sammansättning vidgas till att gälla också de situationer som anges i 5 a §.

Paragrafens andra – femte stycke är oförändrade.

5 a §

Paragrafen har utformats som ett undantag från bestämmelserna i 5 § första stycket, som innehåller regler om hur en hyresnämnd skall vara sammansatt i olika typer av ärenden. En nämnd består normalt av en lagfaren ordförande och två intresseledamöter.

I den nu föreslagna 5 a § föreskrivs att reglerna i 5 § första stycket inte skall tillämpas i vissa typer av ärenden. Det gäller dels vissa särskilt angivna ärenden som finns upptagna under tre punkter i *första stycket*, dels enligt *andra stycket* andra ärenden där de ledamöter som enligt bestämmelserna i 5 § första stycket skulle ha deltagit har anknytning till organisationer som kan antas ha ett gemensamt intresse som står i strid med den ena partens intresse i tvisten. Utformningen av paragrafen överensstämmer i detta hänseende med de föreslagna nya reglerna för bostadsdomstolens sammansättning i motsvarande situation, jämför 14 a § lagen om bostadsdomstol.

I de ärenden som här avses skall enligt *tredje stycket* hyresnämnden bestå av två lagfarna ledamöter. Vid de större hyresnämnderna i Stockholm, Göteborg och Malmö tjänstgör flera hyresråd vid varje hyresnämnd, och det är då naturligt att något av de andra hyresråden deltar tillsammans

med ordföranden i de fall där särskild sammansättning är påkallad. Vid de mindre hyresnämnderna är läget ett annat. Vid dessa hyresnämnder tjänstgör endast ett hyresråd, som i regel också är ordförande i de ärenden som förekommer vid nämnden. Det finns emellertid också vid dessa nämnder en eller flera särskilt utsedda ersättare för ordförande i hyresnämnd. Det naturliga blir här att kalla in en sådan ersättare för att tillsammans med ordföranden handlägga ärendet. Ersättarna är lagfarna och har ofta sin ordinarie tjänstgöring förlagd till en tingsrätt inom nämndens verksamhetsområde.

Vid en eventuell omröstning i en sammansättning med två lagfarna ledamöter gäller de vanliga reglerna i 20 § nämndlagen.

28 §

Paragrafen i sin hittillsvarande lydelse innehåller en bestämmelse om att RBs regler om jäv mot domare skall gälla också för ledamot i arrendenämnd och hyresnämnd.

I 12 kap. 3 § andra stycket RB finns bestämmelser om att en nämndeman i en allmän domstol inte får föra annans talan i den domstol som han själv tillhör. Som har föreslagits i avsnitt 2.4 skall denna bestämmelse gälla också för icke lagfarna ledamöter i hyresnämnd och arrendenämnd, dvs. intresseledamöter. Ett nytt andra stycke i den förevarande paragrafen har utformats i enlighet härmed. Bestämmelsen innebär alltså ett förbud för en intresseledamot att uppträda som partsombud i den hyresnämnd eller arrendenämnd som han tillhör. Även den som är ersättare för en intresseledamot omfattas av bestämmelsen (2 § fjärde stycket och 5 § tredje stycket).

I övrigt har en viss språklig modernisering av paragrafen vidtagits.

4.3 Förslaget till lag om ändring i lagen (1974:371) om rättegången i arbetstvister

5 kap. 3 §

I paragrafen har beträffande icke lagfarna ledamöter i arbetsdomstolen gjorts en hänvisning till 12 kap. 3 § andra stycket RB. Innebörden av denna hänvisning är att dessa ledamöter inte får uppträda som partsombud i arbetsdomstolen (jämför avsnitt 2.4). Ändringen motsvarar de föreslagna nya reglerna för icke lagfarna ledamöter i bostadsdomstolen och i hyres- och arrendenämnderna, se 10 § andra stycket lagen om bostadsdomstol och 28 § andra stycket lagen om arrendenämnder och hyresnämnder. Den föreslagna ändringen innebär att även ersättare och tillfälliga ersättare för icke lagfarna ledamöter omfattas av bestämmelsen (3 kap. 1 § tredje stycket arbetstvistlagen).

5 Hemställan

Prop. 1990/91:98

Med hänvisning till vad jag nu anført hemställer jag att regeringen föreslår riksdagen att anta förslagen till

1. lag om ändring i lagen (1974:1082) om bostadsdomstol,
2. lag om ändring i lagen (1973:188) om arrendenämnder och hyresnämnder,
3. lag om ändring i lagen (1974:371) om rättegången i arbetstvisiter.

6 Beslut

Regeringen ansluter sig till föredragandens överväganden och beslutar att genom proposition föreslå riksdagen att anta de förslag som föredraganden har lagt fram.

Sammanfattning av departementspromemorian (Ds 1990:33) Bostadsdomstolens och hyresnämndernas sammansättning i vissa fall, m. m.

I promemorian behandlas vissa frågor om s. k. intresseledamöters medverkan i specialdomstolar och nämnder. Bakgrunden är bl. a. ett mål i europa-domstolen i Strasbourg, det s. k. Langborger-målet, i vilket europa-domstolen fann att bostadsdomstolen vid prövningen av en hyrestsvist inte hade utgjort en opartisk och oavhängig domstol i den mening som avses i artikel 6 i europakonventionen.

I promemorian föreslås att reglerna för bostadsdomstolens och hyresnämndernas sammansättning ändras, bl. a. för den typ av tvist som var aktuell i Langborger-målet. De föreslagna ändringarna innebär att intresseledamöter från fastighetsägaresidan resp. hyresgästsidan, som representerar sådana organisationer som kan antas ha gemensamma intressen som står i strid med den ena partens talan i tvisten inte får delta i dessa mål. Föreligger en sådan situation skall i stället andra intresseledamöter delta, som inte har anknytning till de organisationer som berörs av tvisten.

Vidare undersöks om europa-domstolens dom i Langborger-målet får betydelse även för andra specialdomstolar och nämnder där intresseledamöter medverkar, t. ex. arbetsdomstolen, marknadsdomstolen och arrendenämnderna. Den slutsats som dras i promemorian är att några ändrade regler inte behövs för dessa domstolar och nämnder.

Promemorian innehåller också ett par andra förslag som rör intresseledamöter. Det ena förslaget innebär att intresseledamöter i bl. a. arbetsdomstolen och hyresnämnderna inte får uppträda som partsombud i den domstol eller nämnd där de är förordnade att tjänstgöra som ledamöter. Enligt det andra förslaget avskaffas den nuvarande åldersgränsen vid 70 år för intresseledamöter i hyresnämnder och arrendenämnder.

Lagändringarna föreslås träda i kraft den 1 januari 1991.

1 Förslag till

Lag om ändring i lagen (1974: 1082) om bostadsdomstol

Härigenom föreskrivs i fråga om lagen (1974: 1082) om bostadsdomstol dels att 14 § skall ha följande lydelse,

dels att det i lagen skall införas en ny paragraf, 13 a §, av följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

13 a §

Bestämmelserna i 13 § andra och tredje styckena tillämpas inte, om

1. de ledamöter som enligt dessa bestämmelser skulle ha deltagit har anknytning till organisationer som kan antas ha ett gemensamt intresse som står i strid med den ena partens intresse i tvisten, och

2. detta förhållande är ägnat att rubba förtroendet för ledamöternas opartiskhet.

I fall som avses i första stycket skall ordföranden i stället utse fyra andra intresseledamöter att delta. Av dessa skall två företräda fastighetsägareintressen och två bostadsrättshavares eller hyresgästers intressen.

14 §¹

Sammanträder bostadsdomstolen med fyra ledamöter, är två av dem lagfarna ledamöter och två av dem intresseledamöter. En av de lagfarna ledamöterna är därvid ordförande.

Av intresseledamöterna skall en företräda fastighetsägareintressen och en bostadsrättshavares eller hyresgästers intressen. I övrigt äger 13 § andra och tredje styckena motsvarande tillämpning.

Av intresseledamöterna skall en företräda fastighetsägareintressen och en bostadsrättshavares eller hyresgästers intressen. I övrigt äger 13 § andra och tredje styckena *samt 13 a §* motsvarande tillämpning.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1991.

¹ Senaste lydelse 1989:664.

Lag om ändring i lagen (1973:188) om arrendenämnder och hyresnämnder

Härigenom föreskrivs i fråga om lagen (1973:188) om arrendenämnder och hyresnämnder¹

dels att 2, 6 och 28 §§ skall ha följande lydelse,

dels att det i lagen skall införas en ny paragraf, 5 a §, av följande lydelse.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*2 §²

Arrendenämnd består av lagfaren ordförande och två andra ledamöter, om ej annat följer av andra stycket. Av de senare ledamöterna skall den ene såsom ägare av jordbruksfastighet eller på liknande sätt ha förvärvat erfarenhet av arrendeförhållanden och den andre vara jordbruksarrendator eller, när ärende rör bostadsarrende, bostadsarrendator.

Vid företagande av förberedande åtgärd, vid prövning av fråga om avvisning av ansökan eller avskrivning av ärende samt vid handläggning av överklagande kan arrendenämnden bestå av ordföranden ensam. Vad som sagts nu gäller även vid medling när sådan lämpligen kan ske utan övriga ledamöters närvaro samt, om parterna samtycker till det eller saken är uppenbar, vid prövning av fråga som inte avgörs genom skiljedom.

Ledamot skall vara svensk medborgare och får inte vara underårig eller ha fyllt sjuttio år och inte heller ha förvaltare enligt 11 kap. 7 § föräldrabalken.

Ledamot skall vara svensk medborgare och får inte vara underårig och inte heller ha förvaltare enligt 11 kap. 7 § föräldrabalken.

För ledamot i arrendenämnd skall finnas en eller flera ersättare. Bestämmelserna om ledamot gäller även ersättare.

5 a §

Bestämmelserna i 5 § första stycket andra och tredje meningen tillämpas inte, om

1. de ledamöter som enligt dessa bestämmelser skulle ha deltagit har anknytning till organisationer som kan antas ha ett gemensamt intresse som står i strid med den ena partens intresse i tvisten, och

2. detta förhållande är ägnat att rubba förtroendet för ledamöternas opartiskhet.

I fall som avses i första stycket skall ordföranden i stället utse två andra intresseledamöter att delta. Av dessa skall en företräda fastighetsägareintressen och en bostadsrättshavares eller hyresgästers intressen.

¹ Lagen omtryckt 1985:660.

² Senaste lydelse 1988:1296.

6 §³

För varje hyresnämnd förordnar regeringen eller myndighet, som regeringen bestämmer, ordförande och lämpligt antal andra ledamöter.

Innan annan ledamot än ordförande förordnas, skall sådan riksorganisation av fastighetsägare, hyresgäster, bostadsrättsinnehavare eller näringsidkare som med hänsyn till medlemsantal, verksamhet och övriga omständigheter kan anses väl företräda den intressegrupp som det är fråga om beredas tillfälle att avge förslag.

Till tjänstgöring i nämnden kallar ordföranden med iakttagande av vad som föreskrivits i 5 § första stycket de ledamöter som han med hänsyn till ärendets beskaffenhet och övriga förhållanden finner lämpligast.

Till tjänstgöring i nämnden kallar ordföranden med iakttagande av vad som föreskrivits i 5 § första stycket och 5 a § de ledamöter som han med hänsyn till ärendets beskaffenhet och övriga förhållanden finner lämpligast.

28 §

Bestämmelserna i 4 kap. rättegångsbalken om jäv mot domare äger motsvarande tillämpning på ledamot i nämnd.

Bestämmelserna i 4 kap. rättegångsbalken om jäv mot domare skall tillämpas på ledamöterna i nämnderna. I fråga om icke lagfarna ledamöter gäller vidare bestämmelserna i 12 kap. 3 § andra stycket rättegångsbalken.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1991.

³ Senaste lydelse 1974:824.

Lag om ändring i lagen (1974:371) om rättegången i arbetstvister

Härigenom föreskrivs att 5 kap. 3 § lagen (1974:371) om rättegången i arbetstvister¹ skall ha följande lydelse.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

5 kap.

3 §²

I allt varom i denna lag ej är särskilt föreskrivet gäller i tillämpliga delar vad som i rättegångsbalken eller annan författning är föreskrivet om rättegången i tvistemål, vari förlikning om saken är tillåten. Därvid skall beträffande rättegången i arbetsdomstolen som första domstol tillämpas vad som är föreskrivet om rättegången i tingsrätt. I fråga om rättegången i arbetsdomstolen som fullföljdsinstans tillämpas vad som är föreskrivet om rättegången i hovrätt.

I allt varom i denna lag ej är särskilt föreskrivet gäller i tillämpliga delar vad som i rättegångsbalken eller annan författning är föreskrivet om rättegången i tvistemål, vari förlikning om saken är tillåten. Därvid skall beträffande rättegången i arbetsdomstolen som första domstol tillämpas vad som är föreskrivet om rättegången i tingsrätt. I fråga om rättegången i arbetsdomstolen som fullföljdsinstans tillämpas vad som är föreskrivet om rättegången i hovrätt. *I fråga om icke lagfarna ledamöter i arbetsdomstolen gäller bestämmelserna i 12 kap. 3 § andra stycket rättegångsbalken.*

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1991.

¹ Lagen omtryckt 1977:530.

² Senaste lydelse 1987:683.

Förteckning över remissinstanser som yttrat sig över promemorian

Prop. 1990/91:98
Bilaga 3

Yttranden över departementspromemorian (Ds 1990:33) Bostadsdomstolens och hyresnämndernas sammansättning i vissa fall, m. m. har avgetts av justitiekanslern, bostadsdomstolen, domstolsverket, arbetsdomstolen, Svea hovrätt, Göteborgs tingsrätt, hyresnämnden och arrendenämnden i Stockholm, hyresnämnden och arrendenämnden i Malmö, hyresnämnden och arrendenämnden i Göteborg, hyresnämnden och arrendenämnden i Umeå, juridiska fakultetsnämnden vid Stockholms universitet, allmänna reklamationsnämnden, marknadsdomstolen, försäkringsöverdomstolen, riksdagens ombudsmän, HSB:s riksförbund, Riksbyggen, Sveriges Allmännyttiga Bostadsföretag, Sveriges Fastighetsägareförbund, Sveriges Bostadsrättsföreningars Centralorganisation Ek. för., Hyresgästernas Riksförbund, Småföretagens Riksorganisation, Sveriges Köpmannaförbund, Landsorganisationen i Sverige, Centralorganisationen SACO/SR och Medborgarrättsrörelsen.

1 Förslag till

Lag om ändring i lagen (1974:1082) om bostadsdomstol

Härigenom föreskrivs i fråga om lagen (1974:1082) om bostadsdomstol dels att 10 § skall ha följande lydelse, dels att det i lagen skall införas en ny paragraf, 14 a §, av följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

10 §

Bestämmelserna i 4 kap. rättegångsbalken om jäv mot domare äger motsvarande tillämpning på ledamot i bostadsdomstolen.

Bestämmelserna i 4 kap. rättegångsbalken om jäv mot domare skall tillämpas på ledamöterna i bostadsdomstolen. I fråga om icke lagfarna ledamöter gäller också bestämmelserna i 12 kap. 3 § andra stycket rättegångsbalken.

14 a §

Bestämmelserna i 12–14 §§ tillämpas inte i mål som gäller

1. fråga om en förhandlingsklausul skall föras in eller bibehållas i ett hyresavtal enligt 2 § hyresförhandlingslagen (1978:304),

2. ersättning enligt 20 § hyresförhandlingslagen till en hyresgästorganisation för dess förhandlingsarbete,

3. prövning av hyresvillkor med tillämpning av 21 § hyresförhandlingslagen.

Bestämmelserna i 12–14 §§ skall inte heller tillämpas i andra mål, om de intresseledamöter som enligt dessa regler skulle ha deltagit har anknytning till organisationer som kan antas ha ett gemensamt intresse som står i strid med den ena partens intresse i tvisten.

I mål som avses i första och andra styckena skall bostadsdomstolen bestå av tre lagfarna ledamöter.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1991. Äldre bestämmelser gäller alltså om ett mål i vilket intresseledamöter har deltagit har påbörjats före ikraftträdandet.

2 Förslag till

Lag om ändring i lagen (1973:188) om arrendenämnder och hyresnämnder

Prop. 1990/91:98
Bilaga 4

Härigenom föreskrivs i fråga om lagen (1973:188) om arrendenämnder och hyresnämnder¹

dels att 2, 5 och 28 §§ skall ha följande lydelse,

dels att det i lagen skall införas en ny paragraf, 5 a §, av följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

2 §²

Arrendenämnd består av lagfaren ordförande och två andra ledamöter, om ej annat följer av andra stycket. Av de senare ledamöterna skall den ene såsom ägare av jordbruksfastighet eller på liknande sätt ha förvärvat erfarenhet av arrendeförhållanden och den andre vara jordbruksarrendator eller, när ärende rör bostadsarrende, bostadsarrendator.

Vid företagande av förberedande åtgärd, vid prövning av fråga om avvísning av ansökan eller avskrivning av ärende samt vid handläggning av överklagande kan arrendenämnden bestå av ordföranden ensam. Vad som sagts nu gäller även vid medling när sådan lämpligen kan ske utan övriga ledamöters närvaro samt, om parterna samtycker till det eller saken är uppenbar, vid prövning av fråga som inte avgörs genom skiljedom.

Ledamot skall vara svensk medborgare och får inte vara underårig eller ha fyllt sjuttio år och inte heller ha förvaltare enligt 11 kap. 7 § föräldrabalken.

Ledamot skall vara svensk medborgare och får inte vara underårig och inte heller ha förvaltare enligt 11 kap. 7 § föräldrabalken.

För ledamot i arrendenämnd skall finnas en eller flera ersättare. Bestämmelserna om ledamot gäller även ersättare.

5 §³

Hyresnämnd består av lagfaren ordförande och två andra ledamöter, om ej annat följer av tredje stycket. Av de senare ledamöterna skall den ene vara väl förtrogen med förvaltning av hyresfastighet och den andre vara väl förtrogen med bostadshyresgästers förhållanden eller, när ärendet rör annan lägenhet än bostadslägenhet, med näringsidkande hyresgästers förhållanden. I ärenden enligt 52 § eller 60 § första stycket i bostadsrättslagen (1971:479) skall vad som sagts nu om hyresfastighet och hyresgästers förhållanden i stället

Hyresnämnd består av lagfaren ordförande och två andra ledamöter, om ej annat följer av tredje stycket eller 5 a §. Av de senare ledamöterna skall den ene vara väl förtrogen med förvaltning av hyresfastighet och den andre vara väl förtrogen med bostadshyresgästers förhållanden eller, när ärendet rör annan lägenhet än bostadslägenhet, med näringsidkande hyresgästers förhållanden. I ärenden enligt 52 § eller 60 § första stycket i bostadsrättslagen (1971:479) skall vad som sagts nu om hyresfastighet och hyresgästers förhållanden i stället

¹ Lagen omtryckt 1985:660.

² Senaste lydelse 1988:1296.

³ Senaste lydelse 1989:663.

avse bostadsrättsfastighet och bostadsrättshavares förhållanden.

avse bostadsrättsfastighet och bostadsrättshavares förhållanden.

Hyresnämnd får anlita expert att biträda nämnden, om ärendets beskaffenhet eller annat särskilt skäl föranleder det.

Bestämmelserna i 2 § andra – fjärde styckena äger motsvarande tillämpning i fråga om hyresnämnd.

Regeringen kan förordna att i hyresnämnd skall finnas flera avdelningar.

Bestämmelserna om hyresnämnd gäller i tillämpliga delar även avdelning.

5 a §

Bestämmelserna i 5 § första stycket tillämpas inte i ärende som gäller

1. fråga om en förhandlingsklausul skall föras in eller bibehållas i ett hyresavtal enligt 2 § hyresförhandlingslagen (1978:304),

2. ersättning enligt 20 § hyresförhandlingslagen till en hyresgästorganisation för dess förhandlingsarbete,

3. prövning av hyresvillkor med tillämpning av 21 § hyresförhandlingslagen.

Bestämmelserna i 5 § första stycket skall inte heller tillämpas i andra ärenden, om de intresseledamöter som enligt dessa bestämmelser skulle ha deltagit har anknytning till organisationer som kan antas ha ett gemensamt intresse som står i strid med den ena partens intresse i tvisten.

I ärende som avses i första och andra styckena skall hyresnämnden bestå av två lagfarna ledamöter.

28 §

Bestämmelserna i 4 kap. rättegångsbalken om jäv mot domare äger motsvarande tillämpning på ledamöterna i nämnden.

Bestämmelserna i 4 kap. rättegångsbalken om jäv mot domare skall tillämpas på ledamöterna i nämnderna. I fråga om icke lagfarna ledamöter gäller också bestämmelserna i 12 kap. 3 § andra stycket rättegångsbalken.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1991. Äldre bestämmelser gäller alltså om ett ärende i vilket intresseledamöter har deltagit har påbörjats före ikraftträdandet.

3 Förslag till

Lag om ändring i lagen (1974: 371) om rättegången i arbetstvister

Prop. 1990/91:98

Bilaga 4

Härigenom föreskrivs att 5 kap. 3 § lagen (1974:371) om rättegången i arbetstvister¹ skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

5 kap.

3 §²

I allt varom i denna lag ej är särskilt föreskrivet gäller i tillämpliga delar vad som i rättegångsbalken eller annan författning är föreskrivet om rättegången i tvistemål, vari förlikning om saken är tillåten. Därvid skall beträffande rättegången i arbetsdomstolen som första domstol tillämpas vad som är föreskrivet om rättegången i tingsrätt. I fråga om rättegången i arbetsdomstolen som fullföljdsinstans tillämpas vad som är föreskrivet om rättegången i hovrätt.

I allt varom i denna lag ej är särskilt föreskrivet gäller i tillämpliga delar vad som i rättegångsbalken eller annan författning är föreskrivet om rättegången i tvistemål, vari förlikning om saken är tillåten. Därvid skall beträffande rättegången i arbetsdomstolen som första domstol tillämpas vad som är föreskrivet om rättegången i tingsrätt. I fråga om rättegången i arbetsdomstolen som fullföljdsinstans tillämpas vad som är föreskrivet om rättegången i hovrätt. *I fråga om icke lagfärna ledamöter i arbetsdomstolen gäller bestämmelserna i 12 kap. 3 § andra stycket rättegångsbalken.*

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1991.

¹ Lagen omtryckt 1977:530.

² Senaste lydelse 1987:683.

Lagrådet

Prop. 1990/91:98
Bilaga 5

Utdrag ur protokoll vid sammanträde 1991-01-30.

Närvarande: f. d. regeringsrådet Bengt O. Hamdahl, regeringsrådet Bertil Werner, justitierådet Ulf Gad.

Enligt protokoll vid regeringssammanträde den 24 januari 1991 har regeringen på hemställan av statsrådet Freivalds beslutat inhämta lagrådets yttrande över förslag till lag om ändring i lagen (1974:1082) om bostadsdomstol, m. m.

Förslagen har inför lagrådet föredragits av hovrättsassessorn Håkan Lavén.

Lagrådet lämnar förslagen utan erinran.

Proposition	1
Propositionens huvudsakliga innehåll	1
Propositionens lagförslag	3
Utdrag ur protokoll vid regeringsammanträde den 7 februari 1991	7
1 Inledning	7
2 Allmän motivering	8
2.1 Bakgrund	8
2.1.1 Europakonventionen	8
2.1.2 Målet Langborger mot Sverige	9
2.1.3 Specialdomstolar och nämnder med s. k. intresserepresentation	12
2.1.3.1 Bostads- och arrendeområdet	13
2.1.3.2 Arbetsmarknadsområdet	16
2.1.3.3 Socialförsäkringsområdet	18
2.1.3.4 Konsumentområdet	19
2.1.4 Garantierna för opartisk domstolshandläggning i svensk lag och praxis	20
2.2 Reformbehovet	25
2.2.1 Utgångspunkter	25
2.2.2 Bostads- och arrendeområdet	27
2.2.3 Arbetsmarknads- och socialförsäkringsområdet	30
2.2.4 Konsumentområdet	33
2.3 Reglerna för bostadsdomstolens och hyresnämndernas sammansättning	34
2.4 Intresseledamöter m. fl. som partsombud	37
2.5 Den övre åldersgränsen för intresseledamöter	38
2.6 Ikraftträdande m. m.	39
3 Upprättade lagförslag	40
4 Specialmotivering	40
4.1 Förslaget till lag om ändring i lagen (1974:1082) om bostadsdomstol	40
4.2 Förslaget till lag om ändring i lagen (1973:188) om arrendenämnder och hyresnämnder	44
4.3 Förslaget till lag om ändring i lagen (1974:371) om rättegången i arbetstvister	45
5 Hemställan	46
6 Beslut	46

Bilagor

1. Sammanfattning av departementspromemorian (Ds 1990:33) Bostadsdomstolens och hyresnämndernas sammansättning i vissa fall, m. m.	47
2. Departementspromemorians lagförslag	48
3. Förteckning över remissinstanserna	52
4. Lagrådsremissens lagförslag	53
5. Lagrådets yttrande	57